

MSyelv. O.

196.

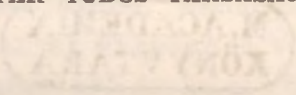
1361239 [1]
934059 [2]

NYELVTUDOMÁNYI

P Á L Y A M U N K Á K.

KIADJA

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

MÁSODIK KÖTET.

1. A' magyar nyelv' gyökérszavai. Irta D. ENGEL JÓZSEF 1 — 122 lap.
2. Tiszta magyar gyökök. Irta NAGY JÁNOS. 125 — 296 lap

B U D Á N.

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1839.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELŐSZÓ.

Az academiának, 1834-ben tartott V-dik nagy gyűlésében kihirdetett következő nyelvtudományi jutalomkérdésére:

„Mellyek a' magyar nyelvben a' tiszta gyökök?
„Számoltassanak elő, mennyire lehet, eredeti jelen-
„téseikkel. “

1836-diki martius' 19-dikeig, mint határnapig, hat pályamunka érkezett, mellyek közül, az e' végre kinevezett három, osztálybeli bíráló, BALOGH PÁL, KÖLCSEY FERENCZ és VÖRÖSMARTY MIHÁLY rendes tagok' előadására a' VII-dik nagy gyűlés a' 6. és 4. számok alattiakat találván kiadásra, amazt egyszersmind jutalomra, méltónak, a' bírálók' hivatalos tudósításaikból azon helyek' kivonata bocsátatik itt e' munkák elébe, mellyek a' nagy gyűlést, határozataiban, vezették.

Először is, a' 6. szám alatti pályairatról D. BALOGH PÁL r. t. így értekezett: „A' szerző az emberi nemzet' csecsemői állapotját összehasonlítván az egyes ember' csecsemői állapotjával, minden nyelvek' eredetét igen helyesen a' magánhangzókbán keresi, mellyek mint a' csecsemőnél, úgy az első embernél is igen hihetőleg első kinyilatkoztatói valának a' léleknek, 's ha szinte azon hét betűjű scala, mellyet a' szerző minden nyelvek' alapjául felállít, hypothesis is,

bizonyosan egy a' legelfogadhatóbbak közzül, ezen homályos tárgyban.“

„A' szerző, fennebbi állítmányát az emberi hangadás' műszereinek physiologiai felfogásából merített okokkal támogatja 's előadja az emberi nyelv' elemeinek (nem elveinek, mint a' szerző mondja), a' magánhangzók 's mássalhangzóknak eredetét 's létalappját. Azonban a' magán-'s mássalhangzók' előállásmódját nem egyezőleg magyarázza a' physiologia' elveivel, 's igen is mechanice, holott a' hangok' előállása egészen dynamicai eredetű, a' mennyiben a' lélek által munkásságra ébresztett idegek' productuma. Ezt a' fő ideát physiologiai fejtegetésiben sok helytt elfelejti a' szerző, mi pedig előadására nagyobb világot öntött 's munkájának több tudományos értéket adott volna.“

„A' szerző azt állítja, hogy a' hét magánhangzóból lett az eléleptető átalakodás, és az öszvetétel', meg egybeolvadás' utján, a' hét eredeti mássalhangzó 's ebből ismét vált a' többi mássalhangzó. A' betűk, nevezetesen az eredeti magán-'s mássalhangzók' eredeti és természeti értelmének kifejtegetését, azoknak a' lélek' állapotjával 's munkásságával való rokonságát, gyakori átváltozásaik' okát és erejét, a' szerző mély belátással 's igen valószínű okoskodásokkal és mindenütt széles nyelvismeretéből merített példakkal adja. — A' nemhangzó tárgyak' fülrehatás-módjának okát is igen helyesen származtat-

ja a' szerző az értekek' egymással szoros összeköttetésének, 's kölcsönös viszonyának tekintetéből, helyesen következteti, hogy minden más-salhangzónak eredeti saját értelme van, ha szinté azt mi most egészen kipuhatolni képesek nem vagyunk is.“

„A' betűk 's hangok' kifejléséről, ezeknek egymáshoz való rokonságáról 's viszonyairól, továbbá a' betűk' átalakulásáról a' szerző a' valódi nyelvtudomány' szellemében szól, 's a' magyar nyelvre nézve, érdekes fejtegetéseket ad, 's fejtegetéseit mindenütt kielégítő példákkal kíséri. A' szerző' munkája az által, hogy nyelvünket eredeti elemeire visszaviszi, a' nyelvminvelés és újítás' rendszabásira is egészen új világot önt 's ellene mondhatlanul megmutatja, hogy sok eddigi változtatgatásink ezen elemek' eredeti jelentésével ellenkeznek; megmutatja, miként kell szavainknak ezen elemek' eredeti értelmében 's szellemében maradniok 's változniok, ha nyelvünk' tisztaságát 's eredetiségét megtartani 's őrzeni akarjuk; megmutatja, hogy a' magyar nyelv' egyik fő tulajdonsága, a' kellemes hangszerkeztetés, mellynek szellemében sok szavainknak meg kell eredeti miyoltokban maradniok, melylyeket némelly buzgó iróink kitűzött elveiknél fogva megváltoztattak.“

„A' gyökszavak' természetéről, azoknak előállása' módjáról igen sok jót és érdekest mond a' szerző. — A' gyökszavak' alkotásáról 's alkot-

hatási szabadságáról is helyes okoskodása van a' szerzőnek, melly az emberi nyelv' philosophiai felfogásával teljes összehangzásban van. "

„A' magyar gyökszavak' kipuhatólására, azok' eredeti értelmének 's jelentésének fölfedezésére, rokonságok' kitalálására 's megítélésére, a' szerző nagy becsü előmunkálatokat tett, úgy hogy ezen munka szép, talán minden nyelvek közt legszebb 's művelhetőbb nyelvünk' gazdagságát, következetességét, a' legrégebb 's eredetibb nyelvekkel ezen két tulajdonra nézve is mérkőzhetőségét a' legvilágosb fénybe helyezteti.“ —

„Az öszvechasonlító szónyomozások' értékét 's nagy hasznát is, nyomos okokkal, teljes világba helyezteti a' szerző.“

„A' szó - megforgatásról 's betü - áttételről is igen sok helyeset és sok újat mond a' szerző, minél fogva ezen mind eddig nem elég figyelemre méltatott 's legfeljebb is eleink' együgyűségéből származtatott tárgy, tudományos alapot nyer, 's egy új, igen termékeny forrás nyílik fel az eredeti szógyökök' kifürkészésére. Innen éles elmével különbözteti a' szerző az igazi és ál gyököket egymástól, melly utolsók' száma, a' gyökszavak' eddig előadott lajstromában nagy, 's mellyeket a' sz. mély belátással visszavisz eredeti gyökeik' alkatjára, 's így nagy számu ízetlen szókoholóink' tudatlanságát, vakságát és alaptalanságát egész mezítelenségében kimutatja.“

„A' gyökéralak' változásának módjait, melly

felette fontos nyelvünk' ismeretére nézve, a' sz. különösen is felszámolja 's 16 nemeit adja.“

„A' sz. fejtegetése, nyelvünknek más nyelvekkel való rokonságára vagy általában a' különböző nyelvekbeni rokon hangok' 's szavak' természetére 's alapjára is nagy világot önt, noha itt nem lehetek a' szerzővel egészen egy véleményben, midőn Faber Juniussal azt állítja, hogy nyelv létalaposan véve csak egy van.“

„Azon nézőpontból indulván ki a' szerző, hogy a' gyökéralakok egymással természeti rokonságban vannak, 's hogy egyik a' másik' értelmének kipuhatólására 's meghatározására nagy befolyással van, a' szerző az egymással kölcsönös rokonságban lévő gyököket rendszeres csoportokba összeállította 's így az összehasonlító szónyomozásnak nagy hasznát, mintegy szem eleibe terjesztette.“

„A' szerző' tabellái a' gyökszavak' és származékok' gazdag gyűjteményét foglalják magokban, melly annál érdekesebb, mivel a' sz. minden idiotismusokat, sajátságokat 's beszéd módokat összevegyűjtött, 's azokat éles itélettel raká el gyökhangjai alá. Hogy a' szerző csupán valamelly gyök' létele' beh bizonyítására több idétlen szókoholmányokat is közöl, talán feleslegvaló.“

„Nevelné a' munka' becsét, ha az előbeszédben több logikai rend volna, ha a' sokszor rokon tárgyak egy cikkely vagy paragraphus alá volnának sorozva, 's az ideák egymásból folyná-

nak, a' helyett, hogy sokszor egymástól elhányva 's minden bizonyos rendszer nélkül találatnak.“

„A' gyökhang-táblák is minden bizonyos rendszer nélkül következnek egymás után, mi a' használást felette megnehezíti. Kivánatos volna hát, hogy a' szerző azokat bizonyos elvből indulva rendelné el, hogy így egyszerre feltalálhatná az olvasó azt, mit keres. Ezen tabellák' becsét nagyon nevelte volna a' sz. az által, ha ott, hol azt haszonnal, következetesen 's okszeresen lehetett volna tenni, az idegen nyelvek' gyökszavaival némileg összehasonlította volna, mi mind nyelvünk' olly sokszor pengetett rokonságát, mind annak szűzességi igényeit 's méltóságát világosb alakba öltöztette volna. Ezt annyival inkább várhattuk volna a' szerzőtől, mivel nyelvtudományi esmeretei széles terjedelműek 's különösen a' magyar nyelvről mély és minden oldalú vizsgálódást mutató közlései arra termett voltát igazolják.“

KÖLCSEY FERENCZ r. t. azt következőleg ajánlotta:

„Ennek bevezetését gondosan elolvastam. Hogy az író philosophi lélekkel bir, azt neki tagadni senki nem fogja. Nyilván van bevezetéséből az is, hogy a' magyar nyelvet sokáig, és critikai tekintettel vizsgálta. Ha mind helyes-e a' mit péld. a' betük' eredeti értelmökről mond? azt olly könnyen megítélni nem lehet. De azt meg kell vallani, hogy gyökvizsgálatait elvekre

alapítá; 's hogy elvei' nagy részén a' dolog' természetéből folyó józan következetesség tetszik ki. Ohajtottam volna, hogy állításait a' nyelv' régi történeteiből bővebben világosította volna fel; de a' feladott kérdés talán ezt nem hozta magával. Azonban így is, mint felállítá elveit, sokaknak helyes volta, péld. a' megforgatott betűkre nézve, minden gondolkozó philolog előtt világos; 's ezen elv nélkül gyökeret keresni, hiában való fáradozás. Szóval, e' szó alatti bevezetés nekem, bár értelmem nem mindenekben egyez, nevezetes, fontos munkának látszik, melly az academia' pártfogását érdemli. "

„Mikép alkalmazá a' kérdésre bevezetésének elveit? azaz, a' gyökszavakat teljesen, 's eltalált jelentéseikkel együtt számlálta-e fel? erre meghatározólag kellene felelnem. A' jelentéseket a' mi nézi: a' gyökerek' összeállítása, 's a' származékok' előszámlálása talán elég világosságot szerez. A' gyökszavak' teljes számát a' mi nézi, megvallom, illy töretlen pályán nincs hatalmamban olly normativum, mihez azt mérhettem volna. Hogy pedig illy normativum' készítéséhez magam fogjak: azt kívánni senki nem fogja. Egyébiránt áll-e minden felhozott gyök? azaz, mind gyök-e a' mi felhozva van? abba bocsátkoznom nem lehetett; 's bocsátkoznia csak annak lehet, ki nyelvünket minden más, vele valaha viszonyban állott nyelvvel összehasonlíthatná. Ez összehasonlítást az academia elkezdé

megtétetni; 's megválnak; mi fog történni? Én illy nyelvben, mint a' miénk, mellyre olly sok más nyelv volt befolyással, 's melly maga is sok más nyelvre lehetett befolyással, a' gyökök' teljes felszámolását sok és sokak által tett előkészület nélkül lehetetlennek tartom.“

„Illy környülményekben tökéletes munkát várni, igazságtalan lenne. De az, ki önállásu 's beható lélekkel teszi vizsgálatait, minden esetre ébresztést 's méltatást érdemel. Így én a' 6. számú pályairás' megjutalmazásához hajlandó vagyok. Minden esetre szerettem volna, ha a' munka mellé a' gyökök' mutató táblája tétessék. Ez ítéletemet sokban könnyebbé tette volna; 's illy mutató nélkül azt semmi esetre nem kellene kiadatni.“

VÖRÖSMARTY MIHÁLY r. t. „figyelmet és dicséretes említést érdemlő munkának“ nyilatkoztatja, 's nagy szorgalom' gyümölcsének, „de a' szerző,“ u. m., nem fejt ki elég világosan szónyomozási elveit, 's így a' gyöktáblák, melylyek a' munka' legnagyobb részét teszik, nem érthetők, a' gyökök' értelme az összeállítás által csak gyanítva, de kimondva nem lévén. Ide járul, hogy ezen táblákat nem csupa gyökök, hanem származékok 's összetételek foglalják el, 's ezen, a' kérdéshez szorosan nem tartozó, rész neveli a' munkát olly roppantságra.“

E' vélemények' összevetése után, a' többség' értelme szerint a' nagy gyűlés az itt szóban

forgó munkának ítélte oda a' jutalmat; Balogh és Vörösmarty' eladásaiából azonban, valamint a' kézirat' autopsiájából kitetszvéen, hogy a' gyökszavak' magyarázatai mellőzvéek; a' kérdéshez szorosan nem tartozó származékok' felrakása által, valamint a' munka' terjedelme szükségtelenül nevelve, úgy elrendeltetése által kiadása eszközölhetlenné tétetve lenne, a' sajtó alá adásra nézve kiköttetett, hogy szerző a' bírálók' észrevételeihez képest a' nevezetesb hiányok' pótlását, a' kérdés' körén túllevők' elválasztását, 's az elrendelésben szükséges változtatásokat előleg megtégye.

A' 4. sz. alatti pályairatot D. BALOGH PÁL a' közönséges nyelvtudomány' mostani állapotjával nem egyezőnek 's philosophiai szellem' híával levőnek mondá, a' gyökszavak' összegyűjtésében mindazáltal, noha sok kimaradt ezekből is, a' szerzőt dicséretes szorgalommal eljártnak; KÖLCSEY FERENCZ a' 6. számú után legtöbb készüllettel és vizsgálódással irottnak, noha talál olyakat mellyek nem gyökök, 's más részt az előszámláltak sem teljes számuak; végre ezektől eltérőleg, VÖRÖSMARTY MIHÁLY ezt jutalomra ajánlotta, mint a' mellyben „legheylesebben van felfogva a' kérdés' értelme; elvei jők, világosak, nem félrevezetők, 's a' mi különösen dicséretére válik, a' már kész 's fennálló nyelvből vannak szorgalmas buvárkodással elvonva, 's nem előleges okoskodással, mint ná-

lunk divatos kezd lenni, a' puszta természetből kizsarolva. Második érdeme, hogy a' gyökök gondosan 's híven vannak felszámlálva, 's ha ezen gyökszó-lajstrom talán nem teljes is; de annál becsesebb a' szerzőnek józan 's helyes választása által. A' gyökszók' magyarázatában is szorgalommal 's meglehetősen szerencsével járt el szerzőnk, noha e' részben munkája leghiánysabb, igen sok gyököt puszta hangnak vagy kiholtak állítván; de e' hiány azon úton, melylyen indult a' szerző, könnyen pótolható, mivel azon részt, melly magyarázva van, a' legnagyobb mind ovatossággal, mind pontossággal dolgozottnak lehet mondani.“

Ezen, valamint az utóbb említett r. tag' szóbeli bővebb előadása 's a' munka' számos helyeinek megmutatásul előterjesztése után *) költ a' nagy gyűlés' azon határozata, mi szerint e' munka, mint a' két más bíráló által is másod rangnak ismert, tiszteletdíj mellett kiadva, ezenel a' közönségnek bemutatattik.

A' társaság' költségein megjelent kéziratoknak ez LI-dik kötete.

Költ Pesten, a' m. t. t. kisgyűléséből, martius' 11. 1839.

D. SCHEDEL FERENCZ,
titoknok.

*) V. összea' Magyar tud. társ. Évkönyvei' III-dik köt. I. oszt. 84—85 és 142. lapjait.

1364289

A'

MAGYAR NYELV'

GYÖKÉRSZAVAI.

A' M. TUD. TÁRSASÁG' JUTALOMKÉRDÉSÉRE

ELŐTERJESZTÉ

ENGEL JÓZSEF,

ORVOS DOCTOR.

ELSŐ RANGÚ PÁLYAMUNKA.

BUDÁN.

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1839.

Tettben van a' jutalom.

G. TELEKI DOMOKOS.

B E V E Z E T É S.

Midőn az újszülött a' külvilágnak első ráhatását tapasztalja, lélekvétel által jelenti ki létét 's éltét; szikra lelkének alig látszik nyoma; érzékinek hasznát nem veheti; beszélni nem tud; első megszólamlása koákolás. Mind a' lélek, mind a' szó a' külső és belső természetből ösztönöztetik, 's a' lélek meg a' szó egymást költsönösen fejtik ki; az egyiknek hátramaradásával a' másik is akadályoztatik kifejlésében; úgy, hogy az oktalan állat, 's szint' úgy a' sajnálatos süketnéma is, tsak anyaszülte együgyű és baromias indulatosságú lelkével van el holtaiatlan, 's csak ri. Kedvezőbb viszontagságok között a' szólás a' lelket, 's viszont a' lélek a' szólást mind nagyobb meg nagyobb tökéletességre viszi; és imé, a' lélek okosodik, a' koákolás nyelvvé lesz, az okosság pedig a' nyelvvel egyetemben az embert minden más teremtmény feletti méltósággal ruházza fel. Gyermeckoákolás lehetett azon szó is, mellyet a' legelső ember mindjárt teremtése után ejtett volt; mivel akkor ennek sem lehetett több esmérete, mint a' gyermekeknek van születésök után: melly hiszemben erősödöm, hogyha az újabb üdőben felfödöttetett nemzetek' nyelveit tekintem, mellyek rakvák magánhangzókkal. Szint' úgy a' koákolás is tsupa magánhangzó; még pedig, a' mint a' kisedd koákoló félben száját fokokint nagyobbra tátja, alkalmasint olyan hangot ejt, a' millyen támad, midőn a' magánhangzók mind, a' legkisebb szájvigyorítással ejtendő legmélyebbikén kezdve, fokokint a' legnagyobb vigyoron ejtendő legfelsőbbikéig hirtelen egymásba folytatva

kimondatnak: „*uöoöiea*.“ És lám: ezen koákolás valóságos gyökere minden és mindegyik nyelvnek:—tehát a' magyarnak is; úgy, hogy annak feltaglalásából, és az egyes tagok' határozottabb kiejtéséből legelsőbbben a' magánhangzók váltak. Gyánolítja ezen véleményt a' tapasztalás, melly szerint az eredetibb nyelvek, kivált a' mellyek az első emberek' hazájaül inkább szolgálhatott melegebb éghajlatnak szüleményei, bővelkednek magánhangzókkal; (a' dideregtető *zordon éjszak'* nyelvei ellenben gazdagok mássalhangzókcal): a' kisedek pedig, meg a' némák, a' mint dadogni kezdenek, legkorábban tanulják meg a' magánhangzók' kiejtését. A' magánhangzók által közlötték az első emberek egymással kedves vagy kedvetlen érzéseiket, a' dolgok közt észre vett legközönségesebb viszonyokat, míg nyelvök', állkapczájok', fogaik', ínük', torkok', orrok', pofáik' 's a' száj' egyéb részeinek hasznát venni tanulták volna, és részint belső ösztönüktől felizgattatván, részint a' természet' különféle hangjait utánozgatván a' magánhangzók'ból azt lassan-lassan kifejtették. Ezen hitemben erősít: az egyes betűknek szánk's torkunkban való műszerek általi alakulások' módja; a' magánhangzók'nak a' mássalhangzókhoz, 's emezeknek egymáshoz való vérségi viszonya; a' magán- és mássalhangzók'nak eredeti jelentése 's ennek származása; melly pontoknak bővebb kifejtése által, úgy hiszem, a' nyelveknek egyáltalában, de különösen a' magyar nyelvnek alkatja, és nevezetesen a' magyar gyökérszavaknak természete tetemes világosságot nyerend.

Mellünk' mélyéből megindúlt leheletünk, torkunk' és szánk' életmiveinek mozgása által, mintegy lelkesítetik, úgy, hogy lelkünk érzéseit, indulatit, gondolatit, akaratit kifejező értelmes nyelvvé válván, általa más, füllel halló 's észszel értő lelkes teremtéseknek saját lelkünk' állapotjának mibenlétét és munkásságának sikerét tudokra adhatjuk. A' nyelvnek tárgyirányosan

összeköttetendő részei szóknak neveztetnek, 's ezek vagy egy- vagy többtaguak, a' szerint, a' mint a' beszélő műszerek egy- vagy többszeri mottzanása által előteremtetnek. A' szótagok vagy tsupa — hol egyes, hol többes — magánhangzóból; vagy (mint a' tót nyelvben, valamint a' magyar nyelvben is találatik rá példa, p. o. hmg et Kassai Józsefnél; trp üszent Kresznerics Ferencznél), tsupa — hol egyes, hol többes, nem a' legjobban eltalálva úgy nevezett — mássalhangzóból, vagy hol egyes, hol többes magán- és mássalhangzókból egyetemben támadnak. Tudni illik, a' nyelvnek elvei, a' betűk, magánhangzóknak neveztetnek, a' mennyiben a' tudóból indult lehelet tsupán tsak a' góg', a' nyelv'töve' és az ajakak' munkálkodása félben (bezáratván az orr' hátulsó nyílásai az ínyvitorla által, mely azoknak mintegy billentyűje) a' szájnak meg nem rekesztett meneten hosszanta suhanván, már magokra szavattyús, és tehát mintegy általánosan úgy nevezhető hangok; mássalhangzóknak neveztetnek pedig, a' mennyiben a' lehelet, a' torok' és a' száj' életmiveinek mozgása által gánts vetetvén útjába, tétova botlásában különös mineműséget nyer, melly szerint valamelly magánhangzónak társaságában tisztábban vagy legalább kedvesebben — hangzik.

Vagynak azon kívül némelly nyelvekben mai napiglan is bizonyos középnemű, sem tiszta magán-, sem tiszta mássalhangzó nyelv-elvek, mellyek nem a' nyelv' munkálkodása által, hanem tsupán tsak a' lehelés' erőlködésével, a' toroknak megrendülésével, vagy az orrnak megdundulásával szólamlanak meg, és ennélfogva inkább leheneteknek, hördületeknek, és duhanatoknak neveztetetnek.

Úgy látszik, hogy a' gyermek-koákolásnak feltalálásával előbb fejlődtek a' hosszú, mintsem a' rövid magánhangzók, minthogy amazoknak kiejtése nem annyira mesterséges, és kevesebb erőlködésbe kerül, mint emezeké. A' mint a' gógsíp fokonkint magasabbra emelkedik,

a' hangrés inkább-inkább tágul, a' gőgfedő kisebbet vagy nagyobbat billen, a' torok' öble és a' száj' ürege tátog, a' fogak és ajkak vigyorognak: a' szerint a' szűkebb vagy tágabb és más meg máskint alkotott medren kisuhanó magánhangzó is hol mélyebb hol magasabb, egyszermind megkülönböztetett tulajdonságú is. A' hét hosszú magyar magánhangzó — magasságok' tekintetéből — talán így következik egymás után: *ú ű ó ő í é á*, úgy, hogy az *ú* és az *á* közt legnagyobb a' magassági különbség, mert az *ú*-nál a' hangrés és gőgfedél legkevesebbé változtatják természeti állapotjokat, a' gőg legmélyebben van helyeztetve, a' torok' legtéresebb, a' száj legkisebben nyílik meg; ellenben az *á*-nak kiejtésekor a' gőg legmagasabban emeltetik, a' hangrés legkeskenyebb, a' gőgfedél leglaposabb, a' torok' öble legszűkebb, a' száj legnagyobbat tátog; ide járúl hogy tapasztalás szerint a' legmagasabb hangokon az *á*-val lehet legkönnyebben énekelni; minekokáért helytelenül számláltatik az *á* a' mély, helyesen azonban a' vastag hangok közé; mert más a' mély és magas, meg más a' vastag és vékony hang. — A' vastag hangnál vastagon, bőven jó a' lehet a' szájból, a' vékonytól vékonyan, szűken; annak okáért a' vastag hangot nem lehet olly sokáig hangoztatni mint a' vékonyat, mivel amaz a' lehetetet hamarább elfogyasztja mint emez. A' (magyar) rövid magánhangzók, névszerint: *u, ü, o, ö, i, e, a*, akkor támadnak, midőn a' magánhangzónak készült lehet a' torokban megakad, félbe szakad, 's mintegy vissza verődven a' torkon belől (staccato) reng (vagy inkább rennen). Magasságokra és vastagságokra nézve nem felelnek meg egészen a' hason nevű hosszúknak. A' magyar nyelvben mély hangok: *ú, u, ű, ü, ó, o, ő, ö*; magas hangok: *á, a, é, e*. Az *é* az *i*- és *í*-hez szít, mellyek a' közönséges beszédben és énekben középszerű magasságú magánhangzók, a' visításban pedig az *á*-nál is magasabbak, kivált az *í*; azért visítóknak is neveztettek. A' magyar nyelvben

vastag hangok *ú, u, ó, o, á, a*; vékony hangok *ő, ü, ű, ö, é, e*. Az *é* a vastagságnak tekintetéből is az *i*- és *í*-hez szít, mellyek középszerű vastagságúak.

Jegyzés. A' beszélő életmívek, minden egyes hangot előteremtven, miképen hatnak, annak tudása igen hasznos, nemcsak a' süketnémáknak beszélésre tanításában, és a' selypességeknek gyógyításában; hanem hasznos különösen a' nyelv' elveinek — a' hangoknak — egymás iránti rokonságának, és az ezen épülő nyelvbeli, kivált magyar szógyökek közötti természeti vérségének megérthetésére nézve is. — Azonban az idő szűk volta által kénytelenítetem annak feszegetését más erre érkező természetvizsgálókra bízni, 's e' következő néhány megjegyzéssel megelégedni: Ugyanazon egy hang — ha nem is éppen egyenlő tisztasággal — ejtethetik különböző életmívek által, mit szembetűnőleg bizonyítanak, az úgy nevezett hasba-beszélők, kik bezárt szájjal, az orron által vévén lélekzetet, tsupán tsak a' gőgnek, az ingyitorlának, meg a' nyelv' tövének erőlködése által, néha bámúlandó tisztasággal és módolással beszélnek. Bizonyítják azt némely szerencsétlen bennük is, kik tsaknem az egész nyelv, vagy valamely egyéb, a' közönséges beszélésmódhoz szükséges életmív nélkül szűkölködnek, 's mégis gyakorlás után meglehetősen érthetőséggel beszélhetnek. Ide járúl az is, hogy valamint a' különböző népek és nemzetek külsőjökre, mint színökre, termetökre, artzvonalaikra 's több effélékre nézve egymástól különböznek: úgy testök' belső életmívei sem egyeznek meg egymással, nevezetesen a' beszélő életmívek' tekintetében. 'S ímé ez volt egyik nagy oka, miért szakadott vala az eredeti nyelv ágakra; ez annak is egyik nagy oka, hogy némelly nemzet' nyelvében olyan hangok találhatnak, millyeneknek más nemzet' nyelve híjával van, úgy, hogy az idegen azoknak kiejtését néha tsak többszöri fülelés, hosszas gyakorlás, tsak az ajakak' megfúratása, némelly fogak' kihúzása (mi bizonyos nemzetek' szokott orvoslásmódja) után tanulhatja meg. Így p. o. Lichtenstein Henrik a' hottentották' beszélő életmíveiknek különös alkatját írta le, kiknek szájpaddások rövidebb, nem annyira boltos mint másoknál, nyelvök görgetegebb és rövidebb, 's ezen különösségeik miatt olly ridegen tsangó és vartzogó beszédet ejtnek, hogy más azt voltaképen utánozni nem alkalmas. De ha figyelmünket akármelly nemzet' bennaságtalan embereire fordítjuk, tsaknem minden tájékbelinek

más meg más módja van a' hangok' kiejtésében; melly tájéki hangejtés, tájéki írásra is vezet (lásd például az é-ről mondan-dókat); de még ugyanazon egy tájbeliek is beszédjükben, írásokban tsaknem annyira különböznek egymástól, mint külsőjükben. Legnevezetesebb a' nyelvészetre nézve, hogy azonegy ember sem mindig ugyanazon egy életmívvel ejti az azonsó hango-kat, hanem különbözővel, a' szerint, a' millyen hangok' társaságában mondja ki. Ezt — tsaknem kimerítőleg — bizonyítja Kolmár József' ezen tizmű remek munkája „Próbatétel a' magyar helyesírás' philosophiájára“, mellyre utasítom rövidségnek okáért az állításomon kétségeskedőket, mivel a' természetben talám önnön erejükön azt feltalálni nem tudókat, számos példakkal útba igazítja. Az azonsó hangnak különböző életmivek általi kiejtése a' nyelvészetre nézve azért nevezetes, mivel innen magyaráztathatik meg a' hangok közötti természeti rokonság, mellynél fogva az azonegy életmívvel, vagy ha tsak szomszéd életmivekkel is ejtendő hangok, nemtsak a' sebes beszédben, hanem a' közönséges mérsékelt sebességűben is, sőt még a' legpontosabb íróknak írásában is gyakran feltseréltetnek: p. o. az *é* az *i*-vel, az *a* az *o*-val; a' *dj* a' *gy*-vel; a' *tsz* a' *tz*-vel; az *n* az *ny*-nyel 's a' t. A' most szóban forgó hang- és betűtsere a' magyar nyelvben különös tekintetet érdemel, mint a' mellynek egész alkatja a' betűk' természeti költsönös rokonságán épül. A' magyar nyelvben az eredetükre rokon hangok és betűk, rokon, sőt gyakran azonegy értelműek, 's a' miatt a' szó' értelme nem sokat, néha semmit sem változik, hogy ha egyes alkotó betűi helyett azoknak rokon tsere betűik tétetnek; p. o. *tsavar*=*tsafar*; *tsörlő*=*tsürlő*=*tsüllő*; *tsó*=*tsű*; *tsődör*=*tzödör*; *kuvad*=*kovad*=*köved*=*kopad*=*gubad*=*duvad*=*duhad*=*suhad*=*suvad*=*siváklík*' stb; mert a' magyar nyelv merőben tsak egy nagy példa az állított-ra, 's kinek ahhoz szemei vannak, annak igazságát tisztánál tisztábban láthatja alább, a' természeti rokonságoknál fogva egymás mellé sorolt szógyökek' seregében. A' hangok 's (az írásban) a' betűk közötti rokonságról és ezen épülő feltserelésökről sok jót írtak hazánk' nyelvészei, 's azért értekezhetem én rövidben e' tárgyról.

A' magyar nyelvben a' magánhangzók egymással gyakran feltseréltetnek, még pedig mindegyik mindegyikével, tsakhogy mégis gyakrabban azok, mellyek egymáshoz magasságok' tekintetéből közelebb állanak (lásd

fennebb). A' magassági viszonyon tehát épül a' magánhangzóknak költsönös rokonsága; ellenben vastagsági viszonyjokon épül a' magánhangzók közti ellentétel; t. i. a' vastag magánhangzók egyáltalában a' vékonyaknak ellentételei; de a' két rendbeli magánhangzók némineműképen még különösen is felelnek meg egymásnak, t. i. az *u* az *ü*-nek, az *ú* az *ű*-nek; az *o* az *ö*-nek, az *ó* az *ő*-nek; az *a* az *e*-nek; az *á* az *é*-nek. Az *i* és *í* minden tekintetben középszerű.

Jegyzés. Úgy látszik, mintha a' magyar nyelvben eredetileg négy *é* hang lett volna, t. i. a' most közönségesen szájban forgó rövid *e*- és hosszú *é*-n kívül, még egy hosszú *e* és egy rövid *é*, a' mint azokat még ma is helylyel-helylyel hallhatni.

A' nehéz hangú hosszú *e* hallatszik némelyek' szájából, nevezetesen a' kérdést jelentő (debretzeni és erdélyi) *é*? helyett melyet némelyek azért tsak *e*-nek írnak, mások *ē*-nek, meg mások *é*-nek, és az *e*- meg *é*-től különbözőleg ejtik ugyan, de sohasem *ö*-nek.

Meg más a' tompa hangú rövid *é*, mely a' ketskémét-vidékiek által *ö*-nek ejtetik és íratik is, p. o. *embör*, *sör*, *nömös*, *pür*. A' debretzen-vidékiek által *e*-nek íratik: *ember*, *ser*, *nemes*, *per* 's'a' t. és olyannyira tisztán ejtetik ki, hogy a' Debretzen' tájékabelit erről legkönnyebben megismerni; mások *ē*- vagy *e*- vagy *é*-nek írják, de sohasem *é*-nek.

Bizonyos az, hogy az első emberek eleintén tsupa magánhangzókkal szóltak; de ezen szólás, valamíg tsak hosszú magánhangzókkal történt, inkább nyögésnek, rívásnak mondathatik, mintsem tagos beszédnek, mert ezzé lenni akkor kezdett, midőn a' rövid magánhangzók feltaláltattak. És valamint az értelemnek hathatósabb kifejezése végett a' szókat ma is kettőztetjük, néha hármoztatjuk, p. o. nagyon-nagyon szép; igen-igen jó; nem-nem; ne-ne-ne; 's'a' t. (a' mit hathatósági kettőztetésnek, hármaztatásnak, sőt bujálkodásnak nevezhetünk): úgy hihetőleg akkor is a' szóul szolgáló magánhangzót, vagy kétszer, háromszor mondották, vagy legalább kétszer, háromszor olly sokáig hangoztatták, mint

a' közönségesen röviden mondottat, a' midőn a' szót hathatósabban akarták kiejteni, akár csak a' szóértelem' erejének nevelése végett (a' mit hihetőleg — valamint ma is tenni szoktuk — nagyobb kiáltással, 's hol mélyebb, hol fennebb hanggal is jelentették ki); akár a' szóértelemnek módosítása kedvéért. Így támadott ama' a' rövid és hosszú magánhangzók közötti viszony, melly szerint egy hosszú magánhangzó két, néha három, sőt több rövid magánhangzónyt ér; és eleintén az írásban is két rövid magánhangzó tett egy hosszút (p. o. Páriz-Pápaiban még *eedes=édes*; *eeg=ég*; *EEK=ék*, *sooros=sóros* 'stb.): a' mi még a' mai időben is fenn van, nemcsak a' magyar nyelvben, némelly vezetéknevekben, p. o. *Soos*, *Paal* (olvasd: *Sós*, *Pál*) 'stb.; hanem más nyelvekben is (p. o. a' németben: *die See*, *das Meer*, *baar*, *das Boot*: melly ereklyéjét az eredeti nyelvnek a' németek már ma tűzzel-vassal liparkodnak elpusztítani, 's melly szavakban a' második magánhangzó betű nem hangzik külön, hanem csak az elsőnek nyújtója, mintegy hathatósági ihlete, lehelete (halitus vel aspiratio vel accentus energiac, *ein Bekräftigungshauch*).

Más nyelvekben még ma is a' magánhangzó valamely k u k a (néma) magánhangzó által nyújtatik meg, p. o. *Liebe*, *Sie* 's a' t. Ezen esettől különbözik a' kettős magánhangzó (diphtongus), melly támad, ha két magánhangzó egy szótag gyanánt ejtetik ki: a' mi a' koákolásnak, 's az eredeti tsupa magánhangzókból álló beszédnek maradványa. A' magyarban kettős magánhangzó nints, minthogy hihetőleg, eleink már jókor élesen 's tisztán ejtették a' szót; valamint a' mai miveletlen magyar is nagyobb részint tisztán és érthetőleg beszél, korántsem olly badarúl mint a' német pór. Alkalmassint azonban a' magyarnak is volt valaha kettős magánhangzója: arra mutatnának

1) Azon szavaink, mellyek hosszabb és rövidebb alakban fordulnak elő, úgy, hogy a' hosszabb alakban egy szótaggal több van, mint a' rövidebben, és két, többnyire rövid magánhangzó áll egymás mellett; a' rövidben pedig a' megfelelő helyen csak egy magánhangzó vagy on, még pedig hosszú, hogyha a' két rövid magánhangzó egyesült, — rövid pedig, ha az egyik magánhangzóból egy mássalhangzó vált, vagy ha általa egy szomszéd lágyülékony mássalhangzó meglágyúlt. Illyenek: *tó=tau=tav*; *jau* (Kr.)=*jáu* (Kr.)=*java*; *leány=léány=liány=lyány*; *kalauzol=kalózol=kalézol=kalízol*; *inniu=innya*; *ő nekie=őnékje* (K. J.); *hiu=hiv=hivu*; *diu* (Kr.)=*div* (Kr.)=*dij* (Kr.); *sziu=sziv* (a' székely a' kettőt egyesítvén :)=*szivu=sziu=szúj*; *hiuság=hivság*; *ifju=ifju*; *máriás=márjás*; *hu időn=hajdan*; *ma időn=majdan*; a'honosítottak közt p. o. *Neutra=Nyitra*, *Georgius=György* 'stb.

2) Azon igék, mellyek (*tesz=té=*) *ét=it=it* végzettel lettek magánhangzón végződő gyökerekből (lásd a' *t* gyökeret).

Midőn az emberek, kifejlődvén szájokban és torkokban helyzetett életműveik, részint belső ösztönből, részint unszoltatván a' külső természetnek számtalan hangadása által ennek követésére, a' magánhangzókat élesebb ejtésével lassan-lassan a' mássalhangzókat feltalálták volna, szavaikat ezekkel hathatósabbították, vagy pedig néha azokba új értelmet is oltván, szaporították. Ennek nyomára ismét mind más, mind a' magyar nyelvben nyilván találunk. A' németben p. o. *roh, seh, geh* 's hasonló szavakban, mellyekben a' végső *h* szintolly kuka, mint a' *See, Sie* 'stb. szavakban az *e*, szintúgy az előtte való magánhangzót megnyujtja, és szintúgy mint ama' *e* csak akkor szólamlík meg, midőn a' szó növekedik, p. o. *die Seen* (olv. *Se-en*), *sehen* (olv. *se-hen*).

A' magyarban hét mássalhangzó találtatik, melly a' hét rövid magánhangzónak pontban megfelel; avval min-

den többi mássalhangzók felett rokon. Névszerint ezek azok: *v*, *sz*, *l*, *u*, *j*, *h*, *d*. Hogy ezek közül a' *v* az *u*-nak; a' *j* az *i*-nek felel meg leginkább, nyilván való, nem csak a' magyar nyelvből, hanem a' többiből is, mint a' deák, a' német 's egyéb nyelvekből. A' magyar t. i., valamint a' deák és német is, egy betűvel élt a' *v* és az *u* kifejezésére, vagy inkább az arra való két jegye közül mindegyik, mind *v*-nek, mind *u*-nak olvastatott. Szintolyan költsönös arányban volt a' *j* az *i*-vel. Ugyanazt jegyzik meg a' hozzá értők a' zsidó nyelvről is. Továbbá sokszor válik a' *v* az *u*-ból, a' *j* az *i*-ből és viszont. A' többi említett magánhangzó mellyik magánhangzónak felel meg leginkább, azt ki tudnom eddig sem az idegen, sem a' magyar nyelvből még csak hozzávetőleg sem lehetett. (Ha azt ki lehetne fürkészní, nagy haszna volna a' nyelvekre egyáltalában, 's különösen a' magyar nyelvre nézve: minthogy úgy a' betűket, és következésképen az azokból alkotott szókat is, egy természeti rendszerbe lehetne állítani, miből épen olly felszámlálhatatlan haszon áradna a' nyelvek' tanulására és mívelésére. Lehetne továbbá az említett hét mássalhangzókat, szintúgy a' hangtudományban a' hét hangokat, a' természettudományban a' hét színeket 's a' t. a' természethez hívebben és tárgyirányosabban elnevezni 'sa' t.). Annyi bizonyos, hogy az említett hét mássalhangzó közül mindegyik feltseréltethetik a' másikával, 's egymásnak költsönös helytartói lehetnek; a' miből következik, hogy mindegyik olyan mássalhangzó egy —, még pedig akármellyik, rövid magánhangzónyit ér; és mindegyik olyan mássalhangzó annyit ér, mint a' másik: azaz egy nyújtónyit, egy ihletnyit, vagyis egy leheletnyit. — A' deák nyelvben a' *h* a' versszerzésben még betűnek sem tekinttetett, és a' görög α β -ban még híre sints a' *h*-nak, hanem az csak ihletnek (*spiritus asper*) tekintetik, melly a' szavak' közepén egészen elenyészik, p. o. $\alpha\nu\upsilon\pi\nu\sigma = \alpha\nu + \upsilon\pi\nu\sigma$ (hatsak olyan mássalhangzó mellé nem esett,

mellyel egyesülni képes volt, mint p. o. κ , π , τ , mellé. mellyekkel χ -, φ -, θ -vá vált). A' magyar nyelvben a' *h* szintollyan valóságos betű, mint a' többi hat említett mássalhangzó, és ezek viszont szintollyan ihletek mint a' *h*.

Ezen hét mássalhangzóból lesznek a' többi mássalhangzók, részint 1) az eléléptető átalakodás (eléhaladó alakváltozás, metamorphosis progressiva); részint 2) ket-tejének egyszeri vagy többszeri egyesülése 's összeolva-dása által, a' mi — ha nem tsalatkozom — illyen ké- pen esik meg:

A' *v*-ből válik az eléléptető átalakodásnál fogva:

1) az *f*; p. o. *tsavar* = *tsafar*; *vitzkádozik* = *fitz-kádozik*; *von* = *fon*.

2) a' *p*; p. o. *sziv* = *szip*; *vetzkelődik* = *petzkelődik*.

(A' *p*-nek az *f*-fel való egyesülése által lesz a' ma- gyar nyelvben ritka *pf* összetett hang, p. o. *fi* = *pi* = *psi*: *fiha* = *piha* = *psiha*; a' német nyelvben gyakor *Pfau*, *Pferd*, *Pflaume* 's a' *t*. Ezen összetett mássalhangzók' szorosabb összeolvadásából ered a' német *v*; p. o. *Vater*, *vier*, *vor* 's a' *t*.)

3) a' *l*; p. o. *ricaszt* = *ribaszt*; *jávor* = *jábor*.

Az *sz*-ből az eléléptető átalakodásnál fogva lesz az *s*; p. o. *szövény* = *sövény*; *szeprentze* = *seprentze*; *szö- mölts* = *sömölts*.

(*P* + *sz* = ψ a' görögben.)

Az *l*-ből vált az eléléptető átalakodásnál fogva az *r*; p. o. *liba* = *riba*.

Az *n*-ből vált az eléléptető átalakodásnál fogva az *m*; p. o. *szontyolodik* = *szonkójodik* = *szompolyodik* = *szo- morodik* 'stb.; *ellenben* = *ellemben*; *külömben* = *külömben*; *azonban* = *azomban*; *tzen* = *tsempelődik*; *kunborzfü* = *kam- borz*; *torzonborz* = *torzomborz*.

A' *d*-ből vált az eléléptető átalakodásnál fogva a' *t*; p. o. *tud*: *titok*; *szid*: *szitok*; *dob* = *tob*; *pajod* = *pajot*; *lubda* = *lapta*; *hinda* = *hinta*.

$T + j = tj$, melly így írva még mind két betű, ennek összeolvadása által válik *tyty*, t. i. két betűért két betű, nehogy az előtte álló magánhangzó időtartásától megfosztassék; *tyty*-ből az írásban rövidségnek okáért lesz *tty*, 's a' beszédben a' *tyty* ketté szakasztatván lett *ty*; melly magyar betű nevezetesképen ritkán fordul elé a' szófőn, p. o. *tojók* = *tyúk*; gyakrabban a' hangszavak' végin, p. o. *szoty*, *loty*, *porty*, *trotty* 'stb. p. o. *sajtol* = *sutytyol* = *szutyol*.

Szintúgy: $l + j = lj = lyly = lly = ly$. Az *ly* tehát eredeténél fogva kettős betű volna, de a' szokás már egygyé olvasztotta, és tsak néha — nem mindig — ott, a' hol az eredete még elevenen van meg emlékezetünkben, írunk *lyly*-t vagy *lly*-t, annak jeléül, hogy két betűből eredett; p. o. (*ali* =) *alj* = *alyly* = *ally* = *aly*; *telies* = *teljes* = *telylyes* = *tellyes* = *telyes*; (*meli* =) *melj* = *melyly* = *melly* = *mely*; *leány* = *léány* = *liány* = *lyány*; (*lyllyán*-t senki sem ír, de igen *lány*-t és *jány*-t). Sokszor a' szó' nevekedsékor az *lyly*-hez még egy harmadik *ly* járúl, akkor a' két első tsakugyan egygyé ólvad p. o. *alyly*-val volna *alylyval*, *alylylyal*; de írunk: *alylyal*; *ilyly*-vel, *ilylylyel*, *ilylyel*; *milyly*-vel, *milylylyel*, *milylyel*; *olyly*-val, *olylylyal*, *olylyal*; *melyly*-vel, *melylylyel*, *melylyel* 's a' t.

Jegyzés. Itt és hasonló esetekben korántsem vész el a' *vel*, *val* 'v-jének megfelelő *ly*, mint némellyek vélik, kik ezen ingó alapra építvén, más esetekben hibába esnek; p. o. *hangval*, *hanggal* helyett írnak: *hangal*; *rendvel*, *renddel* helyett írnak: *rendel*; *nyelvel* helyett *nyelvel*; — mert az így írt szavaknak származására senki sem esmérhet reá; *hangal*, *rendel*, *nyelvel*, igék; és a' sor' végin megszakasztatván, a' szógyökér ok nélkül szakasztatik meg, p. o. *han-gal*, e' helyett *hang-gal*, *ren-del* e' helyett *rend-del*; *nyel-vel* e' helyett *nyel-vel*. (L. Kolmár József 102. lap.). Találtatik mindazonáltal nyelvünkben e' hibát is kimentő (?) ok; t. i. néhol a' *v*-t olykor-olykor kifelejtik, p. o. Somogyban *szómáo*, *ómáo*, mondatik: *szalmával*, *almával* helyett; a' Götsejben *fiáel* mondatik *fiával* helyett.

Nem lehet tehát hibáztatni azt, ki az *ily, oly, mily, mely* névmásokat és származékait csak egy *ly*-lyel írja, kivált hogy: *menynyi* = *melynyi*; *mekkora* = *melykora*; *meddig* = *mely ideig* (vagy *helyig*); *merre* = *melyre*; *merről* = *melyről*: a' mellyekben az első *ny, k, d, r* csak egy nem pedig két *ly*-nek felel meg. *)

N + j = nj = nyuy = nny = ny; p. o. *nő* = *nyő*; *noszolya* = *nyoszolya*; *kitsin* = *kitsiny*; *kotsán* = *kotsány*; *szeni* = *szenj* = *szenyny* = *szenny* = *szeny*; *finjás* K. J. = *finnyás* Kr. = *finyás* K.; *innia* = *innja* = *innya* K. J.

D + j = dj = gygy = ggy = gy; p. o. *hadjon* = *hagygyon* = *hagyon*; *hidj* = *higygy* = *higgy* = *higy*, 'stb.

Az eléhaladó átalakodásnál fogva vált a' *gy*-ből a' *g*; p. o. *gyer* (gyökér, a' honnan *gyertya*); *gerj* (gyökér, a' honnan *gerjed*); *top-rongyos* = *toprongos*.

A' *g* megkeményedvén, mintegy még egy *h*-val egyesülvén és összeolvadván *h*-vá vált; p. o. *nyúláng* = *nyúlánk*; *gazal* = *kazal*; *gazdag* = *kazdag*.

A' *k*-val még egy *h* összeolvadván lett az idegen *ch, x*, melly betűt a' magyar vagy *kh*-nak olvassa, vagy *k*-ra, majd *h*-ra lágyítja; p. o. *Christus* = *Krisztus*; *Chrysius* = *Körös*; *Michael* = *Mihály*.

A' *g, k, és x* az *sz*-szel összeolvadván lett ax *x, ξ*, melly idegen betűt a' magyar ismét alkotó részeire tagolja fel; p. o. *Maxi* = *Makszi*, 's ebből *Miksa* lön.

A' *t + h = th*, *th* a' németeknél, és *ϑ* a' görögöknél; a' magyar többnyire csak *t*-nek olvassa; p. o. *ο ϑηρ, das Thier*, innen: *Murmelthier*, 's innen *murmutér*.

Az *n a' b*, a' *p*, 's az ezekkel rokon betűk előtt nemcsak hangzik hanem íratik is *m*-nek, mind a' magyarban, mind más nyelvekben; p. o. *azonban* = *azomban*; *különben* = *külömben*; *ellenben* = *ellemben* 's a' t. (1. fennebb.)

*) *Illy, olly, milly, melly* azonban, e' nyomtatványban, a' m. t. társaság' helyesírása szerint jó elé.

$T + sz = tsz = tztz = ttz = tz$ *), p. o. *tetszik = tetztzik = letzik; metsz = metztz = mettz = metz*, innen *metzgerél; játszik = játtzik; látszik = láttzik*, 'sbt.

$D + sz = dsz$ -ből lett *dz* 's ebből *z*?, melly sokszor az *sz*-ből egyenesen sarjadzik; p. o. *szomok = zomok; szamat = zamat; szug = zug; hiszelkedik = hizelkedik*.

$Z + s = zs$.

$T + s = ts$ (st) *)

A magyar $k + v = kv$ kipótolja a' német és deák *qu*-t, p. o. *Quartier*-ből lett *kvártély*.

*) Hogy *tz*-t és *ts*-t kelljen írunk, nem pedig *cz*-t és *cs*-t, arra e' következendő szavak' eredeti és értelmi költsönös viszonya tanít.

1) *Tz*, nem pedig *cz*, mert: *Bozót-nád = Botzonád* K. J.; *három + tiz = harmitz = harmintz*; egy kilen *tiz = kilentz*; *tivornyas = (tsinyvora = tsinvora = tsinbora = tsimbora) = tzimbora = társ; kanót = kanótz; tsepöte = tsepötze = tsepöltze; szeprente = szeprentze = seprente = seprentze; libat = libutz = libetz = bébitz; bodza-fa = botz-fa; vadzkor = vatzkor = vadóka = vadkörvtély; pintz = pinty; lapát = lúpátz; lapátka = lapotzka = lapitzka; köt vagy ket + tüzle vagy tzele = köztüle = ketzele; gombóta = gombótz; rúsz-tja = rúsz-tja = rúsz-ta = rúsz-ta = ráttza; retze = rete (lásd 2) alatt); it-tze = it + tze; úttza = ut + tza = ótz; (edez =) edz innen volna edzél, e' helyett: atzél; *kotszperd* Kr. = *kotzperd*; *patkány = potzán féreg = potzegér, potzik* 'stb., *telle - tulla* Kr. = *tzele-tzula*; *kalitka = kalitzka*; a' tót *kosztka*-ból lett *kotzka*; a' német *kleiner Kautz*-ből *kanakútz*; *Stutz*-ből *isztutz*; *Krentzer*-ből *krajtzár*; *Leist*-ből *létz* 'stb.*

2) *Ts*, nem pedig *cs*; mert: *gumó = gümö = gomó = gümö = dumó = domó = tsuma = tsumma = tsomó = tsimi - tsomó*; *nostoc*-ből lett *kotson*, innen *kotsónya*; *lentes*-ből *lentse*; *Isatis*-ből *Izats*; *alattsó = altsó = oltsó = ótsó = otsó = otso = otsu = utsu = utsú = útsú = utsó*; *tart*-ből lesz *tarts*; *tsunya = tsunya*; *tátos = tátso*; *lapint: lapints = lapants*; *lappant: lappants*; *tsitürke = tsitsürke = tsütörke*; *pamat = pamats*; *borstörö = (büstörö) = büstörö = bütsörö*; *betstelen = bestelen*; *felaltsódik = felalaltsódik*; *lust = luts = lots*; *taps = patz = tsapás*; *fets = fest*; (*festj* helyett van *fess*, az *st* helyett, mint egy betű helyett, csak egy *s*); *Holosteum*-ből lett *Olotsán*; *tserte = tsertse*; *tsutorodik = tsutsorodik*; *tonka = tsonka*; *hajó' tatja* vagy *tsatja*;

Valamint az eléléptető átalakodás és az összetétel' meg egybeolvadás' útján a' hét magánhangzóból fejlődött a' hét eredeti mássalhangzó, 's ebből vált ismét a' többi mássalhangzó; úgy immár megfordítva a' feltaglalás' és a' hanyatló átalakodás' (metamorphosis regressiva) útján válhatnak az összetettebb mássalhangzókból az egyszerűbbek, 's ezekből a' magánhangzók.

Későbbi ugyan, de mégis már elég régi időben, a' hosszú avvagy ihletes magánhangzót írásbani rövideg' kedvéért az úgy nevezett *ék*, *ékezet* vagy *húzat*, *húzás* vagy *vonat*, *vonás* által különböztették meg eldődeink. — (Ezen szavakban „*húzás*, *vonás*“ mint számos effélében, p. o. *tojás*, *vakondoktúrás*, *hörtökhordás* 'stb., beszédzikornya lappang, t. i. a' *tevés*, a' *tett*' helyében mondatik (*tevéstetelés*); ennél fogva korántsem hibák).

E' húzásnak ereje korántsem az, hogy az alatta lévő magánhangzót megríkaszsa, hanem azt tsak megnyújtja, sőt néminemüképen meglágyítja. Értéke pedig = *egy ihlet*, máskint = *egy rövid magánhangzó*, máskint = *egy eredeti mássalhangzó*; mert ezekből lett, ezeknek helytartója, ezek bútak alája, ezek lappagnak alatta; és ezek fejlenek is ki belőle, kivált ha a' szó *terjeszkedik*, vagy *nevekedik*; p. o. *só* = *sov* vagy *sav*, innen *sovak* vagy *savak*; *ló* = *lov* vagy *loh*, innen *lovak* vagy *lohak*; *té*, a' honnan *téhely*, *tész*, *kártékony*, *jóteknő*, *tsudateknő*; = *tev*, a' honnan *tevés*, *tevő*, *teve*; = *tesz*, melly *közönségesen* igegyökérül vétetik; = *tel*, melly igeképző gyanánt szolgál, p. o. *neheztel* 's a' honnan Erdélyben *teleget* (= *factitat*); = *ten*, a' honnan *tenni*; = *tej*, a' honnan *tejend*; = *teh*, a' honnan *teher*; = *ted*, a' honnan *teddegel*; *é*, a' honnan *ét*, *étel*; = *ev*, a' honnan *evet*, *evés*, *evő*, *eveget*; = *esz*, a' honnan

rastan = *rettsen*; *tábit* = *tsábit*; *tsintér* = *tsintsér*; *szöktse* = *szötske* = *szütyöke*; a' *tót stvartek*-ből lett *tsütörtök*; *tölt*: *töltsér* (= *tölttsér*); *Leist*-ből *löts*; *tormentilla* = *tormatilla D. I.* = *tsormánfü Kr.*; *deget* = *degets*; 'stb. 'sth.

eszik és *eszen*; = *el*, a' honnan *eleget*; = *en*, a' honnan *enni*; = *ej*, a' honnan *ejend*; = *eh*, a' honnan *ehes*; = *ed*, a' honnan *eddegel*, *edd* 'stb. Azonban ha a' szó nevededik, korántsem mozdúl meg okvetetlen az ék alatt lappangó eredeti mássalhangzó; mert p. o. *sók* szintolly jól van mondva mint: *sovak* vagy *savak*, *szók* = *szavak* 'stb, és tsupán tsak a' nyelvszokástól függ, mellyik légyen az igazabbik alak, a' szűkebb-e, vagy a' bővebb, terepélyebb. A' terepélyebb alakban a' magánhangzó, mellynek húzása valamely eredeti egyszerű mássalhangzóra vált, rendszerint megrövidül, mint az idézett példákból megtetszik; de néha, noha rövidülnie kellett volna, még sem rövid, és ilyenkor kettő lehet az eset: vagy

1) Rövidült annak rendje szerint, de új hathatósági ihlet által ismét megnyújtatik, 's tehát az írásban is húzást nyer, p. o. *bő*-ből lesz *bővebb*, újabb hathatósági ihlettel 's az írásban újabb ékezettel lesz *bővebb*. Hihetőleg ezen eset a' németben is előfordul, mert ottan is, noha p. o. a' fennebb például előhordott *See* és *seh*-ben a' húzás helyett *e* és *h* a' szó' nevededésekor megszólamlík, mégis az előtte való magánhangzó nem rövidül meg, mint annak rendje volna, mert *Seen*, *sehen* így ejtetik: *zéén*, *zéhen*.

Nem tsak a' magyar nyelv bővelkedik nyugvóbetűs szókkal, hanem más nyelvek is, p. o. a' görög, a' deák 'stb.; 's ezekben is, valamint a' magyarban, vagynak az efféle szóknak szűkebb vagyis összebb szorúlt és terepélyebb alakjaik. De a' deák nyelv ezekben néha ollyannyira eltávozik az eredeti nyelv' törvényeitől, hogy abban megfordítva, a' szó szűkebb alakja *rövid*, a' bővebb pedig *hosszú* magánhangzós. Néha a' szűkebb alak az egyik nyelvben, a' bővebb alak egy másik rokon nyelvben találatik meg, miből a' nyelvek' költsönös rokonsága tetszik ki. Néha egy magyar szűk szóalaknak megfelel a' deák, vagy más nyelvben a' bővebb alak, és

megfordítva, a' nélkül hogy a' szó magyar vagy deák volna; hasonlítsd ide a' *tár, sár, ér* 'stb. magyar gyökeket, miből a' magyar nyelvnek a' deákkal! — 's tehát egy úgy nevezett *napnyugotival* 's leányival való rokonsága tetszik ki. — Néha egy nyugvóbetűs szó különféle nyelvekben más meg más nyugvóbetűvel bír, a' szó mégis eredetiképen ugyanaz. Mindezeknek bizonyítására ide jegyzek néhány idegen nyelvbeli nyugvóbetűs szokat, terepélyebb alakjokkal együtt: *Σωτηρ* = *sanator* = *salvatorius* = *salutaris*; *σας* = *sanus* = *salvus*; *ποδιον* = *pavimentum* = *padimentum* = *pádimentom* (nálunk); *nauta* = *navita* = 'ο *ναυτης*; *νας* = *νευς* = *νηυς* = *ναυς* = *navis*, *náva* (*Kr.* magyar) = *naszád* (*K.* magyar) = *nászád* (*Kr.*) *nato*, *navigo* 'stb.; *Mars* = *Mavors*; *malo* = *mavolo* (= *magis volo*); *junis* (mellyből: *junior*) = *juvenis*; *udus* = *uvidus*; *denuo* = *denovo*; *prudens* = *providens*; *lotio* = *lavatio*; *luo* = *luvo*; *aurichalcum* = *orichalcum*; *codex* = *caudex*; *plostrum* = *plaustrum*; *applousus* = *applausus*; *roh* = *ranh*; *Ur* = *Auer*; *καυλος* = *caulos* = *caulus* = *caulis* = *colis* = *coles* = *Kohl* = *chou* (*frantzia*) eredetire nézve mindig azon egy szó; *auris* = *Ohr* = *Öhr* innen *Öhrchen*, ebből áttétel által *horchen*, *hören*, *Gehör* 'stb.; *durare* = *dauern*; hasonlítsd a' magyar *tar*, *tár* gyökeret. — Ezekből kitetszik, hogy foganattal az úgy nevezett *napnyugoti* nyelveket sem lehet fürkészní, ha a' magyar nyelv hozzájok nem hasonlítottatik és hogy ez azoknak mintegy kultsok, minden esetre pedig egészítõ társok. —

Vagy 2.) nem rövidült, minthogy a' húzás alatt két ihlet lappangott, mellynek tsak egyike mozdult meg, a' másika pedig a' húzás alatt nyugodva maradott, a' melly, ha megmozdúl, akkor a' húzás két magánhangzóvá válik, 's az alatta volt magánhangzó tsakugyan megrövidül p. o. *í* = *ij* = *ijj*; *dí* = *dij* = *dijj*; de még ezen alak is új hathatósági ihletet nyerhet; így iratik p. o. a' *D. Gr.* 295. lapján *íjj*, *díjj*.

Lehetnek egy húzás alatt, és ki is fejlődhetnek abból nem csak az eredeti egyszerű mássalhangzók egyenkint, vagy többenkint; hanem az azokból az előléptető átalakodás által kifejlődöttek, sőt az összetettek is; lehet továbbá egy húzásos magánhangzó mellett még egy vagy több mássalhangzó is, mellynek igazi értéke csak egy vagy több *ihlet*, *húzás*. Hasonlítsd alább p. o. a' *ké* = *kí* = *kéj* = *kij* = *kény* = *kíny* = *kedv*, 'stb. vagy a' *té*, *tev* = *tesz* 'stb. gyökereknek számos és különbözőféle alakjait.

Minthogy a' hét eredeti mássalhangzó leggyakrabban nyugszik és lappang a' húzás alatt, azért megkülönböztetőleg *lappangó* vagy *nyugvóbetűknek* is neveztetnek. Eddig inkábbára csak a' *v*, a' *j* és a' *h* tarttatott nyugvóbetűnek; minthogy ezek leggyakrabban fordulván elő, legelsőbben ötlöttek nyelvészeink' szemeikbe. Révai már az *sz*-t is ezek közzé sorolta; de én — korántsem, mint valaki vélhetné, valami rendszeresség-vadászásból, vagy a' hetes számnak megkedveléséből, sem valamelly idegen nyelvnek kaptájára; hanem tsupán csak a' magyar nyelv' alkatjának nyomán tsapáztván — hétre találtam, t. i. a' *v*, *j*, *h*, és *sz*-en kívül az *l*, *n*, és *d*-re is, mellyeket mindenki maga feltalálhat, hogy ha a' nyugvó betűs gyökereinket egyáltalában, de nevezetesen az „*ő*“ mutató névmásnak, a' részesülőnek, 's az úgy nevezett rendetlen igéknek, természetét minden oldalról megvizsgálndja.

Úgy tudom, hogy nyelvészeink eddig elé csak a' hosszú magánhangzón végződő szokat hitték nyugvóbetűsöknek; de vagynak nyugvóbetűs szavaink is, mellyek (nem nyugvó) magánhangzón végződnek; p. o. *tér*, *szál*, *szár*. — Az ilyen nyugvóbetűs szóban, annak terpeleyebb alakjában, vagy ha a' szó nevededik 's a' nyugvóbetű megmozdúl, nem tétetik mindig a' húzás alatt lappangott betű a' maga magánhangzójának tőszomszédságába, hanem a' végső mássalhangzó megé; p. o. *tér*

= *tere* = *terv* = *terj* (a' honnan *terjeszt*, *terjed*'stb.)
 = *terp* (a' honnan *terpeszkedik*, *terpeszt*'stb.), sőt né-
 ha a' húzását vesztett 's azért megrövidült gyökér és a'
 húzásból kifejlődött mássalhangzó közzé még egy ma-
 gánhangzó szúratik be, mi által az egy szótagú gyökér-
 ből *kéttagu*, de *csak ugyanazt jelentő gyökéralak* válik;
 p. o. *tér* nem *csak* = *terp*, mint fennebb látók, hanem
 = *terep* is (a' honnan lett *terepély*, *terepes*, *terepedik*
 'stb.), vagy *tereb* (a' honnan lett *terebélyes*'stb.); *szálfa*
 = *szalufa* = *szárfa* = *szarufa*; *lúzfa* = *luzafa*'stb.

A' megmozdult nyugvóbetűt egyáltalában nem kell
 mindig a' hozzá tartozó magánhangzó megett keresni,
 mert az gyakran ez eleibe kerül: minek előleges tudá-
 sa igen hasznos a' szógyökök' rokonságainak megíté-
 lésére; p. o. *ó*-ból nemcsak *oj* lesz, hanem *jo* is, melly-
 ből ered *jobb*, és a' hathatósági ihlettel *jó* (mellynek
 értelme az *ó*-nak értelmével annyiban rokon, a' mennyi-
 ben némelly dolog ovúltában javúl, mint a' bor, a' do-
 hány 'stb.); *ívik* vagy *viv* a' hal; *in-pókos* = *hin-pókos*
 (K. J.); *índa* = *hinda* (K. J.).

Sok nyelvészünk a' megmozdult nyugvóbetűt hol
 a' *tsupa szokásból*, hol a' *jó hangzás* miatt, hol más ok-
 ért *beszuratott*, *betsusztatott*, *belétoldott*, *hézagtöltő*
 (ενεπθετικη) mássalhangzónak, *szolgabetűnek*, *enyvbetűnek*
 's több effélének nevezi. Ilyen nemű betűknek lételet
 tagadni ugyan aligha lehet; de annyi bizonyos, hogy
 sokkal ritkábbak, mintsem ezen nyelvészek vélik. —
 Példák: *anyáju* (D. Gr. 149.) = *anya* + *j* + *ú*; de ezt így
 is tekinthetni, mint *anya* + *ju* + egy új ihlet = *anyáú*;
 — máskint az *ú* húzását *j*-vé változtatta, 's azért rövi-
 dült volt *u*-ra; *elméü* = *elméjü*; *kábául* (Kr.) = *kábájul*;
 (Kr.) *gojójú* (D. F.).

Ha figyelmetesen fülelünk a' kiejtett rövid magán-
 hangzókra, a' végökön tapasztalni fogunk némi utó ih-
 letet, melly hol a' *h*-hoz, hol pedig a' *j*-hez szít, ('s melly
 a' röviden ejtett hangot akarunk ellen valamennyire

megnyújtja; p. o. munka, fa, fi. Az úgy esik meg, hogy a' magánhangzónak készült lehelet a' torok' üregében felbeszakadván azon helyre ütődik, a' hova ütődni szokott, midőn ezen mássalhangzókat készakarva ejtjük ki. — Ezen utóhehenet a' magyar nyelvben azért nevezetes, minthogy ebből némelly esetekben egy húzás fejlődik ki, más esetekben valamelly mássalhangzó; — mi miatt a' rövid magánhangzón végződő magyar szókról úgy lehet gondolkozni, mintha tulajdonképen vagy hosszú magánhangzón végződnének, vagy pedig valamelly mássalhangzón; szóval: mintha a' végmagánhangzó egy alattamos nyugvóbetűvel bírna. — Innen lehet magyarázni:

2.) Miért mondunk, (még pedig korántsem hibásan): fával, fából, fára, fája, fának; — munkával, munkából, munkára, munkája, munkának 'stb.-ben hosszú á-t, holott a' fa' és munka' végén csak rövid a vagy on. Ugyan azért mondunk továbbá: fát, fák, fám, fád; munkát, munkák, munkám, munkád 'stb.; korántsem pedig azért, mintha ezen szók' végső rövid magánhangzója: at, ak, am, ad ragasztékokkal összetalálkozván a' két rövid magánhangzóból egy hosszú válnék; hiszem ezen ragasztékok' eredeti és tulajdonképen való alakjai tsak: t, k, m, d; és látjuk, hogy ilyen képzelt magánhangzói összetalálkozáson kívül is — korántsem hibából — a' rövid magánhangzóból hosszú válik, hogyha a' szó nevedvén, a' végső magánhangzó a' végzetten belől esik. — Amollyan esetek, mellyekben ama' utóhehenetből valamelly mássalhangzó válik, p. o. ezek: fa gyökérből lesz fajzás, fatytyú, mellyekben a' j 's az első ty a' fa' a-jának utóhehenetéből vált; ha gyökérből (mellyből lett hang, mint fi-ből fing, hara-ból harang) lett hatytyú.

3.) Miért nintsenek Debretzen körül (hasonlítsd a' D. Gr. 148. l.) olyan nevek, mellyek húzatlan o-ba, ö-be vagy ü-be végződnének. — Az ezeknek megfelelő gyökérnevek t. i. vagy hosszú magánhangzóba végződnek,

vagy pedig valamely nyugvóbetű természetű mássalhangzóba, p. o. *ló* = *lov* = *loh* (a' honnan *lovak* vagy *lohak*); *roh*, *doh*, *moh*, *düh*, *rüh* 'stb. Somogyban ellenben rövid *o*-ba, *ö*-be. *ü*-be, valamint más rövid magánhangzóba végződő név elég van; mivel a' húzást, vagy az annak megfelelő nyugvóbetűt szeretik elharapni, elhallgatni; p. o. *sű*, *süv* helyett *sü*-t; *múka* vagy *munka* helyett *mukát* mond a' somogyság; *mű*-nek *müv* vagy *miv* *v-s* alakjából másutt lesz *müvel* vagy *mível*, Somogyban *müel* vagy *miel*; úgy *szüem* = *szüvem* helyett *szüem*; *lóam* = *loham* = *lovam* helyett *loam* 'stb. Azért lesz *rű* = *rüh* vagy *rih*-ből néhol *rűgy*, máshól *rügy*, meg máshól: *rigya*, melly utolsó alakban a' végső *a* nem egyéb mint a' *rűgy ü*-jén meglévő, a' *rűgy*ből kifelejtett magánhangzóvá változtatott és a' szó' végire vetett ihlet (mint *tér* = *tere*; *szálfa* vagy *szárfa* = *szalufa* vagy *szarufa* 'stb. hasonló lévén a' *rűgy* a' *rüh*-höz t. i. mind a' kettő *fakadás*, *fakadék*. —).

Szükséges még megjegyezni, hogy a' magyar nyelvben nemtsak — a' mint láttuk — a' szó' végén, hanem gyakran annak közepén is a' húzás, ihlet elenyészik, elvész; vagy igazabban mondva: a' magánhangzójától elnyeletik, abba belébuvík, elnyugodik. Kiváltképpen pedig az *i* és az *ü* olyan ihlet-elnyelősök, p. o. az *étel*, *vétel*, *tétel* 'stb. hasonlatosságára tulajdonképpen kellene mondanunk: *ital*, *vitel*; de szokás szerint monduk *ital*, *vitel*, mellyek szerint ha *etelt*, *vetelt*, *tetelt* mondanánk, nyelvünk' tsinját bántanók. — Illyen esetekben a' divat igazol.

Sokan ugyan azt hiszik, hogy a' magyar nyelvben tsak a' mássalhangzó bír bizonyos jelentéssel, a' magánhangzó pedig változhatik a' szó' értelmének bántalma nélkül; — de a' magyar nyelvet előítélettől menten fesszegetve egyébről győződünk meg. — Vagynak

1.) Gyökereink és szavaink, mellyek tsak egy magánhangzóból állanak. Illyenek a' magánhangzóknak

tulajdon nevei; ilyen továbbá: *a', e', ó, i* (ebből *ied*) *u*, (ebből *ugat*) 'stb. Kérdés immár: nemde a' magánhangzóban kell itt lappangnia az értelemnek? (Ellenvetésül tekintethetik ugyan, hogy *a' = az*, *e' = ez*, *ó = ov* vagy *av*, *i = ij = iv* 'sat.; de a' dolgot mélyebben kutatván ezen ellenvetés elenyészik; itt az ellenvetőt csak alábbra igazítom). — Vagynak

2.) Olyan szavaink, mellyek ketten-ketten egymásnak ellentételei, holott a' bennök eléforduló mássalhangzók közösök, p. o. *ez, az; emez, amaz; itt, ott; imitt, amott; innen, onnan; iminnen, amonnan; innét, onnat; így, úgy; imígy, amígy; illy, olly; illyen, ollyan; imillyen, amollyan; té, tó* 'stb. Ezekben az ellenkezést nyilván a' magánhangzó jelenti ki.

3.) A' magyar magánhangzók vékonyak, vastagok és középszerűek (lásd fennebb), és azokhoz képest szavaink is vagy vékony —, vagy vastag —, vagy középszerű hanguak. A' magyar nyelvben uralkodó hangrend szerint a' millyen felekezetű a' gyökér, olyan magánhangzóval járúl hozzá a' ragaszték. Annak igazi oka pedig, úgy látszik, az, hogy a' szónak alapértelme a' szónak gyökerétől függ, melly gyökérnek értelme ismét egyes alkotó betűitől szár.nazik, még pedig korántsem a' tsupa mássalhangzótól, hanem inkábbára a' magánhangzótól is. — Már most jóllehet a' módosító ragaszték is valamikor értelmes szó vólt, vagy talán még ma is az; de az értelme a' gyökér' értelmét módosítja, és ne hogy a' gyökér' értelmét mód felett változtassa, neki kell a' jó hang' tekintetéből engednie, 's vagy vékonyúlnia, vagy vastagodnia, a' mint azt a' gyökér' természetébe belészótt magánhangzó megkívánja. — Azért mondunk p. o. *hajlékonyságával* nem pedig *hajlékonyságével; feledékenységében, felodákonyságában* 'stb.

4.) A' magyar nyelv' számtalan hangszavai rokonságok szerint egybeállítva (lásd alább) nyilván láttatják a' gyökerek és szavak' értelmének elváltozását, ha a'

közös mássalhangzók megmaradván, csak magánhangzóik változnak, p. o. *sziszeg, szeszeg, szuszog* 'stb. Mert ezen hangszavak a' természetnek mássai lévén, azt nem csak mássalhangzóikkal, hanem magánhangzóikkal is, sőt néha csak egyedül avval utánozzák p. o. *ugat, öt* (= *ivőt*), *ááágat*. (Kr.)

J e g y z é s. Úgy látszik, erőszaktétel az a' magyar nyelven, ha íróink nyelvünk' természetét számba nem vévén, azt a' sok *ú, ű, ő*-vel durvítják, tompítják, holott ezen betűkkel nyelvünk csak ottan él, a' hol durvaságot, tompaságot 's effélet akar kifejezni, egyáltalában pedig a' közép hangokat inkább kedveli, úgy hogy tsupa *é*-vel bíró szókkal egész költeményt írhatni azon. Ezt csak az idegen hanghoz szokott fül nevezi fülsértő egyhangúságnak. —

5.) Vagynak néhány nyugvóbetűs gyökereink, p. o. *é, i, ó*, mellyeknek számos alakjaikban mind más meg más mássalhangzó találtatik, csak a' magánhangzó marad ugyanaz; mert *é* (*ét, étek, étel*) = *ev* (*evő, evés, evet*) = *esz* (*eszik, eszen, eszeget*) = *el* (*eleget*) = *en* (*enné, ennék, enni*) = *ej* (*ejend*) = *eh* (*ehes*) = *ed* (*edd, eddeget*); — *i* (*ital*) = *iv* (*ivó, ivás, ivogat*) = *isz* (*iszik, iszákos, iszos*) = *il* (*ilogat*) = *in* (*inná, innék, inni*) = *ij* (*ijand*) = *ih* (*ihas*) = *id* (*idd, iddogál*); — *ó* (*ótalom, ódal*) = *ol* (*oltalom, oldal*) = *ov* (*ovás, ovó, ovakodik*) = *oj* (*ojjad, ojand*) 'stb. Ezekben is a' szó' értelme nyilván függ az állandó magánhangzótól, (ámbar az *é* és *i* gyökérnek eredten eredeti alakja alkalmasint *isz*, ez lévén hangzó, mellynek tsaknem azont jelentő fonákja: *szi*). Ennek minden bizonyosságát itt felhordani bajos volna; meggyőz nyelvünk' egész alkatja mindenkit, valaki csak előítélettől még meg nem vakítottatott, és látni akar, — arról, hogy valamint sok esetben a' gyökér' értelme a' mássalhangzótól függ, úgy szint olly sok esetben inkább a' magánhangzón épül; megint, valamint számtalanszor a' gyökérszó' mássalhang-

zója elváltozik a' gyökér' vagy szó' értelmének bántalma nélkül, úgy a' magánhangzója is elváltozhatik a' nélkül hogy megsínlené (ámbar gyakran mind e' két esetben az új alak, ragasztékokkali módosulhatására nézve egészen új természetet vált). De már tsak az egész emberi nyelvnek a' koákolásból, és a' mássalhangzóknak az, a' koákolást alkotó magánhangzókból való kifejlésének meggondolása is gyaníttathatja némi alapos-sággal a' magánhangzók' eredeti és belső természetök szerinti értelmének még fennmaradtát.

Ha ezen ellentételeket: *itt, ott; imitt, amott; iltegyen, ottogyon; innen, onnan; iminnen, amonnan;* (a' többit lásd fennebb) tekintjük, nyilván kitetszik, hogy az *i* és *e* közelséget—, az *ó*, az *á*, 's az *ú* távolságot jelentenek időben, térben, lételben és hatásban (melly tekintetek az ezen magánhangzókkal egybekötött mássalhangzók által fejeztetnek ki; de abból nem következik még, hogy ezen magánhangzók egész nyelvünkön végig tsak azon-jelentésűek volnának, hanem tsak az, hogy ezen magánhangzók az említett ellentételekben ilyen jelentésűek; sőt vagynak szavaink, mellyek *e* vagy *i*-vel bírnak és távolságot jelentnek, p. o. *messze, késik* 'stb.; ellenben vannak szavaink, mellyekben *a, o, u* fordul elé és közelséget jelentnek. Továbbá ezen gyökér *tó* (mellyben az *ó* nyilván távolságot jelent, és *té*-ben, mint a' *tó*' ellentétéleben az *é* nyilván közelséget jelent) nyelvünk' tsinja szerint változik *tov* (*tova, tétova, tétová*), *táv* (*távol*), *tasz* vagy *tosz* (*tuszit, toszigál, toszik*), *tol* vagy *tal* (a' honnan *tolús, tolong, taliga* 'stb.), *tán* (*tántorog*), *toj* vagy *taj* (a' honnan *tajték, tojaték, tojás, tojomány, tojók*, összevonva *tyúk*) 'stb. alakokra, mellyekben mindnyájokban a' távolság' képzete az alapértel-mem. De ugyanazon nyelvünk' tsinja szerint *tó* gyökér' *táv* alakja ezen vékony hangú alakra is változik: *tév* (a' honnan: *téved*, azaz: az igaz úttól és tzéltől eltávozik), és ez megfordíttatik így: *vét* (a' honnan *vétek*,

vétség 'stb.); mindazonáltal ezen *e*-vel bíró alakok is a' vastaghangú rokon alakok' tekiütetéből alapértelmök szerint távolságot jelentnek.

Ezen néhány példából kitetszik annak igazsága, hogy a' magánhangzóknak több szógyökerekben is hasonló az értelme; úgy hogy erről néminemüképen általánosan is szólhatni; de az említett kivételek, mellyek szintén a' nyelv' tsinján alapodnak, azt tanátsolják, hogy azon meghatározott különös eseteket, mellyekben a' magánhangzók ezt vagy amazt jelentik, kijeleljük: minek ott leszen leginkább helye, a' hol a' magyar nyelvbeli gyökerek természeti rokonságok szerint lesznek egymás mellé sorolva és egymáshoz hasonlítva. — A' magánhangzók' említett értelme, melly szerint a' vékonyak közelséget, a' vastagok pedig távolságot jelentnek, más, nemcsak napkeleti, hanem napnyugoti nyelvekben is ugyanaz; legalább az idegen nyelvekkel esméretes nyelvészeink' állítása szerint látszanak ennek, ha nem is épen világos nyomai. De ha más nyelvek e' részben a' miénkkel kezdet nem fognának is, mindazonáltal a' vékony és vastag magánhangzók közötti természeti viszony eléggé alaposan gyaníttatja, hogy a' magánhangzók' említett értelme valamelly világosan meg nem magyarázható, de lelkünk' belsejéből induló unszólás szüleménye.

Hasonló eredetű a' magánhangzóból álló indulatszavaknak értelme (mellyek szokás szerint más szavainknak vagy eleibe vagy közibe vettetnek 's azért a' magyarban is, valamint a' deákban (interjectio) némelylyek által közbevetőknek neveztetnek. Így az *ú* jelent tsudálkozást; ebből leszen Kr.-nel *úúúgat*; az *e* és annak titkos utóihlete *h*-vá vagy *j*-vé vagy *ny*-nyé fejlődvén ki *eh*, *ej*, *eny* neheztelődést, elirtódzást és ellenzést jelentnek; innen erednek: *ehe*, *eheget*, *ejnye*, *enynye*, *ejnyebizony*, *ejej*, *ejha*. Az *i* gyakran fordul elé a' vígságot, vidámságot, vidorságot, vigasztalást, játékot 's

e' féléket jelentő szókban; gyakor egyszersmind a' belőle kifejlődhető *j* és *h* társaságában az örömet és örvendezést jelentő indulat szavakban; *ih* és *ij* a' honnan *ihog*, *ihogvihog*, *ihorog*, *ihoráz*, *ihha*, *ihároz*, *ijorog*, *ijongat*, 'stb. Gyakran az *i*-nek ezen értelmében *ú* a' helytartója; innen *ujogat*, *ujjongat*, *ujjuju*, *hujogat* 'stb. Az *ú* egyébiránt az undorodásnak, utálásnak, unalomnak természeti mássa, 's ezen tekintetben az *o*-nak értelmével határos, sőt e' tekintetben ez gyakran amannak helyén áll; így *tsuda* = *tsoda*, *vak undok* helyett *vakondok*, *undófolyás*, mintegy *undok folyás* helyett *ondófolyás* 'stb. — Az *o*-nak ezen jelentése néminemüképen rokon a' szomorúságot, panaszt és ohajtást kifejezővel, a' honnan *ó*, *oh*, *óha*, *óhajt*, *sohajt* 'stb. És így talán minden magánhangzónak vagy on természeti értelme; de ez korántsem mindenütt ugyanaz, hanem csak bizonyos származékokban; továbbá az korántsem kizárólag tulajdona, sőt tsaknem mindenkor mással is közös; minekokáért a' magánhangzóknak mint gyökereknek valóságos értelme legvilágosabban elibe tűnend minden gondolkozó elmének, midőn azokat alább a' rokon eredetű, alakú és értelmű szógyökek' rendébe sorolandjuk. Ezen magánhangzóból álló indulatszavak, mellyekkel még ma is élünk, midőn valamely eleven indulat belsönket véletlen és erőszakosan megjárván, miveltebb tagokra szakasztott nyelvünkről megfelejtkeztet, eredten eredeti oktan állapotunkba vissza helyheztet, fenn maradtott ereklyéi az eredeti, tsupa magánhangzóból álló indulat-nyelvnek. — Azután, hogy az emberek a' beszélő életmivekkel élésben jártasabbak lettek, és a' más-salhangzóknak kiejtését megtanúlták, ezekkel is fejezték ki indulatjaikat, még pedig vagy a' magánhangzóknak társaságában, vagy tsak magokra egyesén vagy többével ejtve. — A' magyar nyelvben ugyan ezen egy indulatszón kívül: *hm*, mellyből *K. J.*-nél *hmgét* ige tállatit és neheztelődő tsudálkozást jelent, több olyan

indúlatszóra nem találtam, melly tsupa mássalhangzóból állana, és azt is mint a' magyar nyelv' tsínja ellen valót, mellynek egyik fő tulajdonsága a' kellemetes hangszerkeztetés, a' szokás *hümm*, *üm*, *hünyny*, *hün*, *ün* alakokra változtatta, mellyekből lettek: *hümmög* Kr., *ümget* K. J., *hünynyög* D. Gr., *hünget* D. Gr., *ünget* K. J., *ünög* Kr. — A' mássalhangzók' nevezetesebb haszna lön, hogy általok az emberek a' természetnek különféle megszólamlásait majmolják, 's ez által nemtsak a' különféle természeti tárgyakat, a' szükségőtől kényszerítetvén, megnevezzék, hanem az azok közt észre vett költsönös viszonyokat és önnön magok iránti helyheztesüket is kijelentsék. Így támadtak legelsőben azon dolgok' nevei, mellyek hangot eregetvén az emberi fülbe hatnak. Azonban nem hangzanak minden természeti tárgyak, mellyeknek esmérete szükséges és hasznos; azért gondolkozott a' bölts teremtő, hogy a' hallás' érzékének az embernek adott többi érzékekkel olyan összeköttetése légyen, melly által a' más érzékekre ható tárgyak is, hanggal másoltatván, a' fülben tükrődzhesenek, úgy hogy p. o. minden szemmel látható tárgynak, tulajdonságnak légyen a' hangok' országában is egy különös mássa, melly annak vagy egészen, vagy legalább valamennyire megfelel, 's mellynek a' látott tárgygyal való megegyezését a' mi eszünk által láthassa, megértse, vagy legalább sejdítse. — A' hallás' idege a' kis együttérzideggel, ez pedig a' középső együttérzideggel, 's ez által a' távoztató ideggel, a' nagy együttérzideggel 's így rendre a' test' minden idegeivel közelebb vagy távolabb összeköttetésben vagyon; azon kívül minden többi idegekkel együtt tsak azonegy idegrendszernek ága, és ugyan azonegy agyban, mint az idegrendszernek középpontjában végződik. Mellyet ha a' bontztudomány nyilván meg nem tudna mutatni, és ama' tapasztalás is nem bizonyítaná, melly szerint egy érzék a' másikkal olyan költsönös viszonyban vagyon, hogy a'

mi az egyiket illeti, az a' másokra is elhat, már az emberi nyelvnek egyáltalában, de nevezetesen a' magyar-
nak gondos összehasonlító fürkészése ha nyilvánvaló-
vá nem lehetne is, legalább alaposan gyaníttathatta.
Igy p. o. az *l* és kettős *l = ll* hirtelen eltűnő jelenetet,
sebes mozgást fejez ki e' következő gyökerekben:
il (*ilontza*), *ill* (*illa, illat, illan, illő-fillő, illegballag*);
vil (*világ, világosság*), *vill* (*villog, villám, villany*); *fill*
(*filleng, illő-fillő*); *füll* (*üllő-füllő, ülle-fülle*); *pil* (*vakpi-
la, katipila, pilinga, pili*), *pill* (*pilla, pillog, pillant,
pille*); *bil* (*biling*), *bill* (*billeg, billen*); *ball* (*ballag, balla*);
bel (*beleg, beletzk*); *böl* vagy *bül* (*böltső, böltső*); *ból* (*bó-
lint, bólog, bólogat*); *tsell* (*tselleg, tselleng*); *tsüll* (*tsül-
lőng*); *tsill* (*tsillag, tsillog, tsillám*); *lill* (*lilleg*); *mill*
(*milleng*); *kall* vagy *koll* (*kullog, kullants, kollants*).
Ímé ezen természeti tünemény leginkább a' szemre hat,
mégis fülre ható hanggal olyan szerentsésen lemásol-
tatik, hogy az ész is elég világosan foghatja fel az alata
lappangó képzetet. A' magyar nyelv hasonló példákat
nagy számmal mutathat elő. — Valamint az *l*-nek,
úgy a' többi mássalhangzóknak is bizonyos gyökérala-
kokban bizonyos saját értelmök vagyon. Érezték azt
nyelvészeink — ki homályosabban, ki világosabban —
és igyekeztek is azt megbizonyítani, de kevés szeren-
csével; mivel (véleményem szerint) rossz elvekből in-
dúlván el, a' tzelhoz vezető úttól eltévedtek. — Van, ki
azt hiszi, hogy az eredeti nyelvnek alkatja a' gondolko-
zó ész' örökös törvényeiből megmagyarázható. Abban
ugyan én is megegyezem; de a' mellett tudom, hogy
ezen törvények korántsem annyira esmértesek, hogy
minden esetben elégségesek lennének; továbbá minden
nemzet más- meg más-képen gondolkozik, mivel a' gon-
dolkozás a' képzeteket kifejező szókhöz, és azoknak ter-
mészetökhöz vagyon kötve; p. o. a' mit a' német így
helyesen gondol és fejez ki szóval: *der Stein ist hart*,
azt a' magyar helyesen gondolja és ejti ekkint: *a' kő*

kemény; helytelenül pedig így: *a' kő van kemény* vagy *volt kemény*, a' mint egy németül gondolkozó hazánkfia írni találta. —

A' gondolkozás' módjának különbözése különb-különféle nemzeteknél, nemcsak a' különös beszédszerkeztetéseknek (idiotismusoknak) hanem a' nyelvek' különös alkatjának és egymástóli különbözésének is édes szülő anyja. Aztán van sok a' mit az emberi ész jóllehet örökös és bizonyos, de fájdalom! esméretlen törvények szerint csak sejdíthet, következetesen pedig nem gondolhat. Van ki azt hiszi, hogy az ész olyan tárgyakat is tévedés nélkül elgondolhat és rólok ítéletet tehet, mellyekről az előtt érzéki tapasztalás után semmit sem tudott, 's azért azt is hiszi, hogy az ész minden betűnek egyelőre tulajdoníthat olyan eredeti jelentést, a' melly valamely eredeti nyelvnek minden gyökérszavaiban és azokhoz ragadó minden végezetekben okvetetlenül feltaláltathassék. Részemről ezen hitelt tévedésnek nézem, emlékeztvén azon módra, melly szerint eszem tsetsemős koromtól fogva mai napiglan léptsőnkint okosodott. — Van ki azt hiszi, hogy őseink tanátskozás után előbb minden betűnek értelmét meghatározták, 's azután alkottak a' betűknek szélszerinti összeköttetése által meghatározott értelmű szokat. De én azt gyermek eszü és esméretü őseinkről sokalom, és inkább úgy magyarázom meg a' betűk' 's nevezetesen a' mássalhangzók' több gyökerekben és végezetekben megegyező 's ez által tulajdonnak és eredetinek tetsző értelmét: hogy ős eleink természeti együgyűségökből valamely belső ösztönt követvén, a' hasonló benyomást vagy képzetet ugyanazon (vagy legalább hasonló) mássalhangzóval fejezték ki, mivel így remélhették, hogy hasonló érzésű embertársaiktól megérttetendnek.

Valaki pedig a' betűknek ilyen értelemben vett eredeti és tulajdon értelmet szerentsésen nyomozni akarja, annak, saját meggyőződése szerint, a' nyelvkuta-

tásnak azon módját kell követnie, melyet alább ajánlani fogok a' gyökérszavak' eredeti jelentésének és költsönös rokonságának felfedezésére.

A' természeti hangokat követvén találták fel ős eleink a' gyökérszavakat, mellyeknek egy-, két-, vagy többtaguaknak kellett lenniök, a' szerint, a' mint a' természeti hang is egy-, két-, vagy több-tagúnak hallatszott. Van, ki azt vitatja, hogy minden gyökérszónak eredetikepen egytagúnak kell lennie, következést tévén sok esetről minden esetre. — De azoknak, úgy látszik, nem jutott eszökbe a' vén asszonyok' *tereferélése*, a' matska' *dorombolása*, a' bölönbikának *bölönbölése*, a' galambok' *burukkolása*, a' kakaspulyka' *hurukolása*, a' kakas' *kukorikolása*, a' tyúk' *kotkodátsolása*, a' verebek' *tsiríppelése*, a' fűrjnek *pitypalutyolása*, a' kakuk' *kakukolása*, a' békák' *kurutyolása brekekelése*, a' kovátsok' *kalapálása*, a' röhögő' *kelepelése*, a' lejtők' *síftelése*, a' *harang'* szava, az emberek' *óhajtása*, *sohajtása*, *jajbékölása*, *óbéogatása*, *jajveszekelése kiabálása* 'stb.

Az egytagú hangszavak némely nyelvekben, mint a' tótban, tsupa egyes vagy többes mássalhangzókból állhatnak; a' magyar nyelvben az egy vagy több mássalhangzóhoz a' nagyobb, tisztább 's mintegy értelmebb, nevezetesen pedig a' kedvesebb hangzás' tekintetéből mindenkor egy, a' természeti hangnak megfelelő magánhangzó is adatik, hol elől, hol utól, hol pedig közbül. — Néha az egytagú természeti hang két közbeszúrt magánhangzó által kéttaguvá tétetik, t. i. midőn a' természeti hangban egymásután olyan mássalhangzók fordulnak elő, mellyek egyszerre bajosan ejtetnek ki, vagy kedvetlenül hangzanak; p. o. a' sirály' szava *kr kr*, innen a' neve másként *krits* vagy *kirits* vagy *karits* 'stb. *Kr.*-nél találtatik ezen egy szótag gyanánt kiejthetetlen gyökér: *trpüsz*, 's ennek ezen származékai *trpüszent*, *trpüszentés*, melly közönségesebb alakjában: *ptrüszszent*, *ptrüszög*, *ptrüszkül*, sőt — az igaz magyar száj

sokalván a' mássalhangzókat —, ezen alakokban is: *prüsszent, prüssög, trüsszent, trüssköl, piszszen, piszzent, püssöget, tüsszent, tüssköl, ízik, ízés*, egyszerűbítve ejti. Ha ama' magyar szó-gyökereket, melyek a' természeti hangok' követéséből eredtek, 's azért röviden *hangszavaknak* neveztetnek, egymással mind *eredetökre*, mind *értelmökre*, mind *alakjokra* (azaz bizonyos betűkből alkotásokra), mind pedig végre, *grammatikai betsökre* nézve egybehasonlítjuk, közöttök bizonyos természeti hasonlatosságokat és rokonságokat találunk. — Az ilyen összehasonlító kutatásokból a' magyar nyelv-vizsgálóra sok haszon háromolhatik; — Ugyan is:

1.) Sok gyökérről megítélhetni, hangszó-e vagy sem?
 2.) Sok szógyökér' előbb homályos értelme a' rokon gyökéralaknak esméretesebb értelme által felvilágosíttatik.

3.) Kitetszik, milly arányban legyenek a' rokon eredetű és értelmű szógyökereknek különböző alakjaik, és mellyik légyen közülök az eredetibb.

4.) Kitetszik a' szógyökereknek grammatikai betsök, költsönös viszonyjok, hasonlatosságok, különbözősökö; — végre:

5.) Kitetszik eredeti magyar vagy idegen voltak. Mindezen tekintetekben: társáról esmértetik az, mi homályos a' nélkül. *Noscitur ex socio, quod non cognoscitur ex se.*

Mellyik szógyökér hangszó, mellyik nem, meghatározni sok esetben bajos, sőt néha lehetetlen; mert a' többtagú hangszavak (lásd példáit fennebb), sőt azon egytaguak is, mellyek egy vagy több mássalhangzón kezdődnek, közbül foglalják a' magánhangzót, és egy vagy több mássalhangzón végződnek, — jöhetnek legkönnyebben gyanú alá: hogy nem egyes hangszavak, hanem már összetett szógyökerek; nevezetesen, mivel, a' mint fennebb láttuk, minden mássalhangzónak némine-

műképen saját jelentése is vagyon. Így p. o. ezen gyököket: *vill, fill, pill, bill* 'stb. (lásd fennebb 's alább) úgy tekinthetni mint tsupa hangszavakat, és az *ill* gyökérnek társait; de más részről úgy is tekinthetni, mint *vi, fi, pi, bi* vagy rövidebben *v', f', p', b'* kitsinyelő szógyökerekből és *ll*-ből vagy hosszabban *ill* hangszóból összetettek, mivel származékaik is, p. o. *pillangó, billentyű* 'stb. sebes ugyan, de tsak pitziny mozgású tárgyakat jelentnek. — Az ilyen kétes esetekben gyakran igazol a' hasonlatosság, jöllehet vannak esetek, mellyek kétesek maradnak, és az elmefuttatásoknak helyet, a' nyelvkutatónak pedig belső érzése szerinti választást engednek.

Az *ö* gyökér alatt mondandók nyilvánvalóvá tejjendik, hogy számos egyszerűknek tartatott gyökök valósággal összetettek. Mindazonáltal, nehogy a' közönséges véleménytől eltávozván, hiteles voltomban kárt tegyek, a' szógyököket inkább a' köz vélemény szerint fogom előszámlálni, megelégedvén avval, ha az olvasót az illyes esetekre figyelmetessé tejjendhettem. — Hogy némelly gyökérnek hangszó - volta előttünk kétséges, annak egy második oka az, hogy mi az eredeti ember' természeti érzékenységéből sokat elvesztettünk, 's a' még meglévő is sikárlott eszünk' ábrándozása által igen gyakran letorkoltatik. Szerentsébbek e' részben a' gyermekek, kik belső ösztönből gyakran olyan hangszavakkal is élnek, millyenek a' felserdülteknél szokásban nintsenek. — Harmadik oka az említett kétségnek nemde abban állhat, hogy eleink' régi lakhelyétől távollétünkben, már ma nintsen alkalmatosságunk megtudni, mellyik természeti tárgynak hangja lett legyen zsámja a' mai szógyökér gyanánt szolgáló hangszavaknak. Kétség kívül Ázsiából kijött őseink az ottan volt szokások szerint Európában is hangszavakat fogadtak gyökerekül nyelvökbe; mert hiszem sok, tsak Európában találtató állatoknak, növényeknek 's egyéb, mind

természeti, mind mesterségi tárgyaknak hangjai találtnak nyelvünkben utánozva, mint: *harang, tsang, puská*; gyakran magunk is, kivált jó kedvünkben, tréfáltunkban, új meg új hangszavakat szövünk beszédünkbe, miből egyszersmind kitetszik, hogy még ma is nem csak koholhatunk új gyökereket, hanem gyakran feltett szándék nélkül is valósággal koholunk. És jogunkat, természetünkbe szótt szabadságunkból új gyökereket koholni, mitsoda hatalom nyügözheti tilalmával? —

Mi magyarokul ugyan, valamint mindenben, úgy e' részben is balgatagok vagyunk önnön kezeinket nyügözni. Így p. o. egy érdeemes hazánkfia a' most kérdésben forgó tárgyról e' következő szavakkal értekezett: „A' *gyökérhangoknak*, mellyeknek határozottabb kiejtéséből eredtek a' *gyökérszavak*, alkotások, eredetök nagyon *kétséges* és *bizonytalan alapokon* épül. Azokra a' külső környülállásoknak, kivált a' hallott hangoknak, és az érzelmeink között lévő majd megfejthetetlen meg egyezésnek sokkal nagyobb és hathatósabb befolyása volt, mint a' józan okosságnak, melly főként a' nyelveknek származtatás, hajtogatás és összetétel által való gazdagításakor lépett szép munkásságába. Valamint az ilyen bizonytalan *sugallásoknak* a' gyenge tsetsemő emberi elme, melly mindig a' legnagyobb költői erővel nagyon felruházva, igen könnyen enged, úgy azoknak minden *vonakodás nélkül való elfogadására* minduntalan kész, a' hosszasabb gondolkozásra, a' mélyebb megfontolásra még alkalmatlan lévén. — De máskint munkálkodik az *okoskodásban gyakorlottabb*, a' tehetségeiben jobban kimivelt elme. Nem elégszik ez meg az egygyes *határozatlan sugallásokkal*; hanem mindennek *indító okát* vizsgálja, és mélyebben behat a' dolgok' elrejtett velejébe. Ha határozatosságában ezt mindig nem is tudja megfogni, ha sok dolgoknak titkai földi szemei előtt mélyen el vagynak is rejtve, még sints megelégedve *tudatlanságának megvallásával*, inkább akar *helyte-*

lenül okoskodva *botlani*, mint gondolkodás *nélkül tévelyedni*, inkább szeret *vak lenni*, mint vaknak látszani. — A' dolgok' indító okainak szoros megvizsgálása különbözteti meg a' miveltebb elmét a' miveletlentől. Az mindennek *okát keresi*, és tsak avval lép bátran fel, a' minek *okát tudja adni*; tsak azt fogadja el, vonogatás nélkül, a' minek *okát valamennyire által tudja látni*, a' minek helyességét meg tudja fogni; méltán nevezi tehát a' magyar a' miveltebb elme' fontoló munkásságát *okosság*nak. — Nem tsudálhatjuk ekkép, hogy a' miveltségben előbb lépett emberek az *uj gyökereket*, mellyek' alkotásának törvényeit meghatározni nem tudják, a' nyelvekbe terjeszteni nem merik; hogy a' paléozottabb nemzetek az ilyenek' elfogadásában olly *kérlelhetetlenek*."

„Ezen törvény olly közönséges és olly egyenesen foly a' dolog' természetéből, hogy a' nyelveknek egészen *uj gyökerek által való gazdagítása* az *ujabb időkben szinte példátlan*. Minden nyelvekben a' *gyökérszavak olly régi*ek, hogy a' *legmerészebb szószármaztató is azok' eredetének homályos idejét meghatározni nem bátorkodik*. A' magyar nyelvben tsak ezen egyetlen *egy szó: puska* látszik *kifogást tenni*, melly a' képzetnek eredetét nem előzheti meg, és talán azon hang' követéséből eredett, melly ezen *öldöklő szerszám által származik*. — De valamint egy *kifogás a' törvény' erejét nem bonthatja fel*, úgy ezen egy példánál fogva, az *uj gyökérszavak' koholását*, a' *józan okosság' nyilván parantsolatja ellen nem állapíthatjuk meg az ujjabb idők-re nézve*." —

Mind ezekre az a' megjegyzésem:

1.) Ha *gyökérszavainak' eredete és alkotása sok esetben kétséges*, abból egyéb nem következik, hanem az, hogy a' mi magunk' és maradékaink' kötelessége, fáradhatatlan szorgalommal *iparkodni e' kétségek' eloszlatására*. Addig, míg azt érthetnők, a' *józan okosság ti-*

Ialmazza, hogy jégre ne építsünk, az esméretlen gyökérszavakat mintául ne vegyük, hanem azt javasolja, hogy tsupán tsak azon esméreteinket kövessük, mellyek az ész és tapasztalás által egyenlően helyben hagyatnak.

2.) Nem tagadhatni ugyan, hogy a' kimivelt ész, az érzékenység' sugalásának helyes voltát kérdésre vonja, és maga-elhittében botlasztja: mindazonáltal, néha az érzésnek sugalatját illőképen tiszteli is, midőn őszintén saját botlékonyságáról önnön magának vallást tesz. 'S hát ugyan egy saját erején mivelődött képíró nem lenne-e képes valamelly természeti tárgynak hív lemásolhatására tsak azért, mert ezt egy, a' fő rajzolóiskolákban kitanúlt ideálképíró tagadja?

3.) 'S ha igaz volna is, hogy magyar nyelvünkben tsak azon egyetlen egy szó: „puska“, származik hangkövetésből eredett uj gyökérszótól, már ezen szerentsé- sen elsült próbatétel is elégséges arra, hogy ujjabb ily- lyes próbatételekre buzdítson. — Akármelly *holt* vagy élő emberi nyelvnek minden későbbi időszakon divato- zó összeségében megkülönböztethetni bizonyos *eredeti* részt a' többi részeketől, mint járulékoktól. A' divati- ban az *eredetinek* kisebb vagy nagyobb része, hol nyil- vában hol homályosabban ráesmérhető alakban van meg; ennélfogva: *minden divati nyelvben bizonyos arány is vagy on annak eredeti és járulékrésze között*, melly arány a' nyelvnek nagyobb vagy kisebb *eredeti* — *törzsökös* — *voltát* határozza. Ha a' nyelvek' eredetét tekint- jük, azok vagy *eredten eredetiek*, vagy más nyelvekből *eredtek*, mintegy *magzatnyelvek*, *származék-nyelvek*; eredhetek pedig vagy egy *anya-nyelvből*, vagy több *nemző-nyelvből*, melly viszonyjok szerint *leánynyelvek*- nek is neveztetnek. Az anya- és nemző-nyelveknek, egy névvel a' *szüleyenelvek*nek magzati, származéki, leá- nyai költsönös viszonyjokban *testvérnyelvek*nek nevez- tetnek, mellyek ismét nagyobb vagy kisebb rokonságok- nál fogva *közelebbiek* vagy *távolabbiak*. A' járulékrész

vagy az eredetiből fejlődött *sarjadék*, vagy pedig idegen nyelvből vett *költsön*: melly ismét vagy *változatlan idegen*, vagy az eredetihez, ennek törvényei szerint inkább vagy kevesebbé *alkalmaztatott*, *hasonlóbbítatott*, *honosított*, *korts*, *indigena*, melly annál nemesebbnek tarttatandó, mentül kevesebbé tűnik ki idegenségének szamatja. A' járulékrész egyáltalában, és a' *sarjadék* — *korts* — és idegen rész, külön-külön is mindenik *avabb* vagy *újabb* lehet. Mentül nagyobb valamely nyelvben az eredeti rész, annál nagyobb annak *eredeti bősége*; mentül gazdagabb a' kútfeje, annál nagyobb a' *bővíthetősége* és *mivelhetősége*; mentül szaporább sarjadékaira nézve, annál nagyobb a' *bővíthetősége*; mentül nagyobb a' következetessége, rendszeressége, annál nagyobb a' *mivelődhetősége*; mentül nagyobb és rendszeresebb a' sarjadékrésze, annál nagyobb a' *miveltsége*; mentül több a' költsönözménye, annál nagyobb a' *kortsossága, idegenessége*. — Reszemről a' magyar nyelvről azt hiszem és vallom, hogy az eredten eredeti nyelv, vagy legalább olyannak egyik édes leánya; azért ne tsudálkozzék senki, ha az eredeti nyelvről ezen hiszemben szólván, a' magyar nyelvből hordok elő bizonyságul példákat, ha a' mit a' magyar nyelvből kifürkészhettem, az eredeti nyelv' tulajdonának állítom; mert hiszem, valamit a' józan okosság egy eredeti nyelvnek tulajdoáíthat, mind azt dicső magyar nyelvünkben tapasztalhatni. Már pedig az eredten eredeti nyelvnek beszélni tanító anyja; vagy, ha ugy tetszik, az eredten eredeti nyelv' leányának ezt dadogásra tanító szép anyja *maga a' természet*; és valamint minden emberi mív akkor válik tsak valódi remekké, midőn a' természetet a' lehetőségig hiven lemásolja: a' magyar nyelv is tsak ugy lehet tökéletes, hogyha a' külső és belső világot voltaképen képezi le. A' mai divatszerinti magyar nyelvnek eredeti részse e' tekintetből valóságos remek, millyent legtudósabb férjsaink sem volnának képesek, hosszas ta-

nakozás után is eléteremteni. A' magyar nyelvnek eredten eredeti része nem nagy ugyan, 's e' szerint *eredeti bősége* tsekély, de *bővíthetősége* és *miveltethetősége* végtelen; mivel a' millyen terepély a' természet, éppen olyan gazdag a' magyar nyelv' kútféje. A' magyar nyelv sarjadékaira nézve igen szapora lévén (lásd Márton József' értekezésének 32 l.), *bővíthetősége* temérdek, 's a legnagyobb következetességgel és rendszerességgel bírván, mivelődhetősége is határt nem esmér: minek elő bizonyossága sarjadék-része. Igaz ugyan, hogy költsön vett szavaink elég nagy számmal vannak; de azoknak nagy része annyira honosított, hogy idegen voltokra alig esmérhetni rá, 's ezeket, ha mindjárt honiak által kipótoltathatnának is, nyelvünkől kiküszöbölni tsak azért is kár volna, minthogy ditső nemzetünk' történeteinek egyáltalában, és kivált nemzeti miveltségünk' eredetének, éléhaladtának, akadályainak vagy segedelmeinek valló emlékei; máskint nyelvünk tsinja is beléjük lévén oltva, azt aligha nemtelenítik. A' költsön vett szavak' más része, melly nyelvünk' tsinjához nem simult, nem érdemli honosítottatandását, 's azért a' jelenkor' iparkodása által maholnap számkivettetik is.

Mivel nyelvnymozásoni közben számos hangszónak nem látszott szógyökereket valóságos hangszavakkal a' legszorosabb vérségben lenni tapasztaltam, kénytelenedtem, botlékonyságomról meggyőződve, most már ott is hangszót, vagy ahhoz rokon szógyökert gyanítani, a' hol összetételt vagy más származásmódot magyarázni hajlandó valék. És jóllehet egyáltalában bizonyosan tudom, hogy a' magyar szógyökök, az alább említendő közösökön kívül, vagy 1) *indúlatszavak*, vagy 2) *hangszavak*; de az egyes esetekben sokszor kétes vagyok, mellyik rendbelihez tartozzék a' kérdésben forgó szógyökér. Ama' szók is, mellyekkel az oktalan állatokat megszólítani, híni, hajtani, elüzni 'stb. szoktuk, részint indulatszók, részint hangszavak.

Azonban nemtsak a' magyar, hanem más nemzet is emberi belső indulékonyságát követi, és szólásában a' minden nemzettel közös természetet utánozgatja. Ne tsudálkozzunk tehát, ha ez vagy amaz indulat- vagy hangszó, melly nyelvünkben gyöker, más nyelvben is található; ne mondjuk azért mindjárt, hogy az idegen nemzet tőlünk vette a' szót; de azt se, hogy mi vettük azt amattól, mivel az által ezen sületlenséget állítanók, hogy az idegen nemzet tőlünk tanult valamin felindulni, 's a' természetnek hangadásait hallani; vagy azt, hogy mi tanítottuk ezeket az idegenektől. — Sőt ha ezen tárgyat előítélet és részrehajlás nélkül minden oldalról megtekintgetjük, igaznak találандjuk Faber Juniusnak ezen szavait: *Es gibt nur eine Sprache. Was man „Sprachen“ nennt, sind nur Mundarten eben dieser einen Sprache. Die Formen der Wörter ändern sich; das Wesen ändert sich nicht. Dieses Wesen ist enthalten in den Wurzeln, und in ihren Bestandtheilen, die von Anfang her waren, und — physiologisch — nachgewiesen werden können.* Azaz: Nyelv tsak egy vagyon. A' mit nyelveknek neveznek, tsak ugyanazon-egy nyelvnek szóéjtései. A' szavak' alakjai változnak, valójok nem változik. Ezen való a' kezdettől fogva meglévő, és élettudományosan is megmutatható gyökerekben és ezeknek alkotó részeiben lappang.

A' valóságot híven lemásoló ezen mondásnak igazságát a' fenn szóban forgott több nyelvekkel közös indulat és hangszavakon kívül még különösen némelly minden magyartól magyarnak tartatott gyökerek és szavak bizonyítják, mellyek legalább mai érzésünk és tudtunk szerint sem indulat-, sem hangszavak; és noha egész alkatjokban, grammaticai természetökben, a' magyar nyelv' tsínját követik, mégis más nyelvekkel is *közösök* és törvényszerűek lévén, azokban sem idegenek. Ezeknek néhány példáit, mint nyelvünkéből más nyelvekbe való általmeneteleket, ezen munka' végéhez sorolom.

Hogy valamely szógyökérnek homályos értelme más szógyökérnek esméretesebb értelme által felvilágosíthatatik, alább tsaknem minden gyökértsapatból ki fog tetszeni. E' helyt például röviden tsak e' gyökérről: *bor*, értekezendem. E' szónak: *bor*, igazi értelme annyi mint *szag*, *bűz*. Ugyan is innen lettek ezen összetett szavak: *borvíz*, *borkút*, *borszék*; azaz *szagos víz*, *szagos kút*; a' *kút*- és *szek*-ből nem *bor* (vinum) hanem *szagos víz* foly. Innen lett *kosbor* D. F. (orchis) = *kosborfü* Kr. = *kosbőrü* K. J.; azaz *kosbűzű fü*. Ezen növevényem leginkább a' *bakbűzű kosbor*-tól D. F. (*orchis hircina* W. et Scopoli; *satyrium hircinum* L. *himantoglossum hircinum* Sprengel; *stinkende Faulblume*, *Bocksgeilen*; a' gyökere *radix tragorchidis*, *testiculus hircinus*) vette nevezetét, melly egész növevény kedvetlen bakbűzű. — Továbbá *szagos* a' *borostyán*, azaz, *nemes babér* D. F. (*laurus nobilis*); a' *borostyán* vagy *boroszlány* D. F. (*Daphne*); a' *borostyán* vagy *boroszlány* vagy *orgona lilu* D. F. (*syringa vulgaris*); a' *bors* (piper); a' *borsfü* D. F. = *borsika* K. J. = *borsos szatorja* D. F. (*satureja hortensis*); a' *borsika* D. F. = *borsika torna* D. F. (*cochlearia draba*); a' *bornót* vagy *burnót*; a' *zsobrákborifü* Kr. = *sobrobori* = *sobrabori* D. F. (*coriandrum sativum*), azaz *koldus bűzűfü* = *kerti bors*; a' *borzag* K. J. = *borza* = *bodza* = *bodszfa* K. J. = *bozza* (*sambucus*), mellynek *bodza* alakja már a' *büdös* szóhoz szít, *bozza* alakja pedig a' *bűzöshöz*. — De ha *bor* gyökérnek ezen *szagos* dolgokat jelentő származéki nem volnának is, ezen értelmét helyesen következtethetnénk *bir*, *bür*, *bör*, *bár* 'stb. rokon gyökéralakokból, mint a' mellyeknek minden származéki *szagos* tárgyakat jelentenek. Így lesz *bir*-ből *birs-körtvély* D. F. (*pyrus cydonia*), *büsalma* D. F. = *büsalma* = *bűzös alma* D. F.; *bür*-ből *bürök* = *büdös bürök* D. F. (*conium maculatum*) [= *börök* K. J. = *bürök* K. J. = *börög* Kováts Mihály = *bürög* K. M. =

bördő. *K. J.*; *börből* lett *kosbörfű* *K. J.*; *bár-ból* *bárzing* *K. J.*-nél, melly egy szagos szőlőnem, és *bárzing* *menta* *D. F.* (*mentha sylvestris*). Mind ezek után meggyőződhetünk, hogy *bor* (vinum) tulajdonképen szagos dolgot jelent, és eredeti magyar szó, a' mint édes apám (*Johann Christian von Engel, Geschichte des ungarischen Reichs, Wien 1813 I. 53.*) helyesen állítja; bátor egy tudós hazánkfia botlasztja, mivel *borv* a' kal-mukoknál egy tejből készült részegítő italt tészen.

Érkezésem, fájdalom, nintsen, hogy minden gyökérnek értelméről értekezhessem; a' gondolkozó olvasó azonban általlátandja, mekkora világosság derül a' gyökerek' értelmére, hogyha azok az általam szerkeztetett, vagy talán más jobb rendben összehasonlítva kutatatnak. Gyakran egy roppant nagy csoport gyökérnek, tsak egy *alapértelme* vagyon; melly közös minden belé foglaltatott gyökérrel, és ezen alapértelem ismét eredten eredeti, vagy pedig átviteles, a' szerint a' mint a' gyökértsapat maga is vagy eredeti vagy származott, ugy nevezett álgyökerekből állott össze.

Gyökéralaknak nevezünk valamelly szógyökeret, a' mennyiben bizonyos hangokból vagy betűkből áll. A' gyökerek magyar nyelvünkben alakjaikra nézve is egymáshoz hasonlítanak, egymáshoz szítanak, és nevezetes képen igen gyakran a' gyökerek' alakjok szerinti rokonságának az értelembeli rokonsága is megfelel. A' gyökerek' alakjok szerinti rokonsága épül a' betűk' rokonságán, — mellynek tekintetéből ennek kutatását nem ajánlhatom eléggé. Vagynak

1) egytagú szógyökerek, mellyek egy vagy több mássalhangzón kezdődnek 's egy magánhangzón végződnek. Vannak

2) egytagu szógyökerek, mellyek magánhangzón kezdődnek, 's egy vagy több mássalhangzón végződnek. Vannak

3) egytagu szógyökerek, mellyek egy vagy több

mássalhangzón kezdődnek, közbül foglalják a' magánhangzót, és egy vagy több mássalhangzón végződnek. Vannak 4) többtagu szógyökök.

A' magánhangzón végződő gyökérialakok vagy rövidék vagy hosszúk; valamint a' hosszúk, gyakran a' rövidék is nyugvóbetűsők, nevezetesen pedig mikor tulajdonképen hosszúknak kellene lenniök, és csak azért rövidék, mivel mássalhangzójuk a' felibe illő húzást elnyeli. A' rövidék is annakokáért olyan gyökérialakoknak felelnek meg, mellyek valamely eredeti mássalhangzón végződnek; p. o. *fi = fij = fil*; *lo = ló = lov = loh* 'stb. Ezen gyökérialakok' egyszerűsége szintolyan kétséges, mint ama' mássalhangzón kezdődő és végződő gyökérialakoké, mellyekről fennebb szólottunk. (Lásd az *ő* gyökér alatt mondandókat).

A' magánhangzón kezdődő gyökérialakok is gyakran nyugvóbetűsők, ámbár néha rövidék; nyugvóbetűjök pedig, ha fejlődik, hol elöl hol hátul kapja helyét, p. o. *imád = vimád*; *ór = orj = orr*, 'stb.

A' mássalhangzón kezdődő és végződő gyökök, ha hangszavak, egyáltalában végső magánhangzóik szerint rokonabbak. Egyébiránt ezek is lehetnek nyugvóbetűsők, 's olyankor egyszerű voltok még annál gyanúsabb; p. o. *tér = tere = terv = terp = terj* 'stb. hihetőleg = *té + ür*, azaz *ür*, a' mennyiben töltött vagy telhető. — A' magánhangzón kezdődő gyökérszavak gyakran magánhangzón végződő gyökérialakoknak fonákjai, és viszont. Ezen költsönös viszonyokat bebizonyítja

1) alkotó betűik' azonsága, vagy csak közel rokonsága;

2) értelmök' megegyezése, p. o. *el*, a' honnan *eleget* = *le*, a' honnan *legel*; *isz* (*iszik*) = *szí*.

Ezen gyökérialakok' megfordíthatása egy új útmutatás arra, hogy a' magyar szógyököket alkotó betűk külön-külön saját jelentésűek; a' honnan ismét megmagyaráztathatik, hogy miért nem változik a' gyökér' értelme, ha alakja megfordíthatik.

A' gyökérszavaknál megtanult alak-megfordítás a' végezeteknél is szokásba jött, mellyek, a' mint közönségesen tudva vagyon, a' magyar nyelvben, ha nem is mind, legalább nagyobb részint értelmes gyökérszavak, p. o. *ats, ets, ots, öts, its* = *tsa, tse, tso, tsö, tsi* 'stb.

Szokásba jött továbbá a' származékoknál is, mellyek sokszor egészen (p. o. *göts* = *tsög*), sokszor résznyire megfordíttatnak; p. o. *karany* = *kanyar*; *kerény* = *kenyér*.

A' gyökereknek és származékaiknak felényire való megforgatása átmenetelt képez a' betűáttételre. — Mind a' kettőnél az igazi gyökér' felfedezése néha igen bajos. Nevezetesen az *r* és *h* betűkről meg kell jegyeznünk, hogy azok, ha a' gyökér' végén vannak, és a' származéknak közepébe esnének, a' származék' végire általtetni szeretnek: a' mit, ha a' gyökerésző nyelvvizsgáló előre nem tud, gyakran hibába esik; így p. o. *kondor, gondor, göndör, bondor, bodor, fondor, fundér, kever, kavár, tsavar, tsafar, futsar, gémbér, gömbör, henger, tereh* vagy *terh, molyh, vemh*; korántsem jönek: *kond, gond, gönd, bond, bod, foud, fund, kev, kav, tsav, tsaf, fats, gémb, gömb, heng, ter, moly, vem*, gyökerektől, mert ezek nintsenek, 's azért értelmök sintsen; vagy ha vannak és értelmök vagyon, p. o. *gond*, a' fenn említett származékokkal semmi közök. Ezek inkább *kor, gor, gör, bor, for, fur, ker, kar, tsar, ger, gör, her, teh, moh, veh* gyökerektől az említett mód szerint származtatandók. Az *r*- és *h*-n kívül, néha más mássalhangzók is hasonló természetűek. A' magyar nyelvben gyakran előforduló szó-megforgatást és betűáttételt tehát nem lehet egyáltalában eleink' együgyűségének tulajdonítani; hanem annak is van, a' mint láttuk, oka és törvénye.

Jegyzés. A' frantziák közelebből a' gallesekben a' már esméretes volt *gubúsavanyon* (acid gallacique) kívül egy új savanyt fedeztek fel, és azt a' megfordított *galle* szóból *acid ellagique*-nak nevezték el, melly elnevezés-módot egy német che-

mikus barbarusnak szidja (pedig a' németben is vagynak: *Schiff* = *Fisch*; *Zier* = *Reiz* 'stb.). — Mi, magyar nyelvünket a' szók' megforgatása miatt barbarusnak nem szidhatjuk, mint a' mellyben minden hajszálnak, még a' fonáknak tetszőnek is oka 's foka nagyon. A' magyar a' szók' megforgatását némely esetben idegen szóknak honosítására is alkalmaztatta. Így lett *cassis*-ből *sisak*; *nostoc*-ból *kotson*. Sokkal több esetben fordíttatik hasonló tzélra a' betűáttétel, p. o. a' deák ciconiából lett a' magyar *tzakó*, és ebből a' magyarabb *koszta* 'stb. *Keresztyén* p. o. korántsem jobb mint *Keresztény*, mért ez jobban van még honosítva, nemesítve, a' magyar nyelvhez hasonlóbbá téve, mint amaz, melly eredetibb ugyan, de azért még nem jobb; mért ha azért jobb volna, ugy *Christianus* még jobb, pedig az is korts görög-deák szó. Ha a' nyelv' dolgában az eredetibb volna a' jobbik, úgy a' leg és legjobb nyelv volna a' gyermeki koákolás. — A' gyökerek is szenvednek gyakran betűáttételt, p. o. *ugr*-ből (a' honnan *ugordik*, *ugrik* 'stb.) lesz *rug* (a' honnan *rugdos*, *rugaskodik* 'stb. hathatósági ihlettel *rúg* és ebből *rúgó*, *rúgás*); *okr* (a' miből lesz *okrándoz*) lesz (hathatósági ihlettel) *rók*, a' honnan *rókáz* 'stb.

Azon hangszavak, mellyek mássalhangzón végződnek, gyakran kettős alakban fordulnak elé; *az egyikben* a' végső mássalhangzó tsak egyes, 's abból készül a' gyakorló ige, *og*, *ög*, *ag*, *eg*, gyakorlást kifejező végzet által; a' *másik alakban* a' mássalhangzó megkettőztetik, melly által a' gyökér' értelme bizonyos hathatósági ihlést nyer, 's egyszersmind az fejeztetik ki, hogy a' hangszó' értelme erőszakosan, hirtelen, félbe szakadva, 's azért mindjárt elmulólag, nem többször, hanem tsak egyszer történt, 's azért válnak ebből: *ön*, *on*, *en*, *an* (mellyek = *ö*, lásd ez alatt) végezet által *egyszeri megtörténést jelentő*, *egyszerező* (mintegy kintsinyelő, vagy inkább keveselő) igék; p. o. *tsöpög*, *tsöppen*, *dobog*, *dobban*, *lobog*, *lobban*, *bitzeg*, *bitxtzen*, *zökög*, *zökken* 'stb. Azonban néha a' kettős mássalhangzón végződő gyökéralakból is készül a' gyakorló ige, p. o. *billeg*, *tsattog*, *pattog* 'stb. Hogy valaki a' kettős

végső mássalhangzó' igazi betsét megítélhesse, tudnia jó, hogy gyakran elseje, de gyakrabban másodika más mássalhangzóra elváltozik; p. o. *rezzen* = *redzen*; *pillog* = *pislog*; *possad* = *poshad* = *posvad*; *pessed* = *peshed*; *petytyüdt* = *petyhüdt*; *kessed* = *keshed* 'stb. Néha az egyikből húzás válik a'gyökér' magánhangzója' számára; p. o. *forr* = *fór*.

Mindezekből kitetszik, hogy a' kettős végmássalhangzó' utolsója egy hatalmas *utóihlet*, mely a' gyökérszóhoz tartozik, korántsem a' végezethez. — Kassai Józsefnek *hasz, hesz, had, hed*; *jad, jed, jod, jöd*; *kász, kész*; *kad, ked, kod, köd*; *nyad, nyed*; *vad, ved, vöd, han, hen*; — Kresznericsnek *van, ven* végezete a' magyar nyelvben nintsen; mert ezeknek első betűik: *h, j, k, ny, v* a' gyökérhez tartoznak, 's annak *utóihletei*. — Ha amollyan végezeteink volnának: lennének ilyenek is: *haszt, heszt*; *kendik*; *kol, köl*; *vaszt, veszt*; *hez*; *hozik, heszik, höszik, hűszik, hendi, helkedik, het* stb.; minthogy *poshaszt, pesheszt, fetskendik, kuskol* vagy *kuksol*; *posvaszt, helyhez, kárhozik, vénhöszik, vénhűszik, bñnhöszik, ebhendi, renyhélkedik*; *véghet, sebhét* származott szavaink is vannak.

Igen nevezetes pedig az, hogy a' magyar *utóihlet*től különösen akkor ragaszt a' gyökérvéghez — a' helyett hogy a' végső mássalhangzót megkettőztetné — más mássalhangzót, mikor a' gyökér' értelmébe *alávalóságot, gyalázatosságot, roszaságot* akar oltani: mely végre leggyakrabban a' *h* szolgál. A' nyugvóbetűs gyökereknek is *h* alakjából többnyire rosztat jelentő származékok támadnak; p. o. *dű* = *düh*, innen *dühös, dühög* 'stb.; *vi* = *vih*, innen *vihar*; *té* = *teh*, innen *teher*; *é* = *éh, ehes*, hathatósági ihlettel *éh, éhes, éhség*; *i* = *ih, ihas* 'stb. Ide tartozik: *ühödik, rohad, roh, doh, rüh, moh* 'stb.; de a' *v*, a' *k*, az *ny*, a' *j* 's a' többi mássalhangzó is, mellyek e' tekintetben gyakran egymással feltseréltetnek, p. o. *possad* = *poshad* = *posvad*; *peshed* = *pesked*;

porhad; *vénheszik*, *vénhüszik* = *vénhöszi*; *bűnhödik* = *bűnhöszi*; *penyhes* = *penyves*; *korhúl*, *korhad*, *kornyadozik*; *görvely*, *görhed* = *görnyed*; *kuskád*, *kushad*, *kushol*, *kuksol*; *rashad*, *roskad*, *rothad*, *rodhad*; *bomhétz*; *büszhödik*; *petyhüszik*; *enyhed*, *renyhed*; *sebhed*, *sebhet*, *véghet*, *törheszt*, *helyhez*, *szélhüdik*, *liphest*, *tömhödik*, *pelyhüszik*, *kérheszik*, *balha* vagy *bolha*, *pohár*; *golyho*, *golyhó* 'stb. mellyek mind rosztat jelentnek. — Eredetiképen hihetőleg ilyen rossz értelemmel, aligha nem gúnyképen, ragasztatott a' *h* némelly nemzetek' és nemzetségek' nevéhez, millyenek p. o. Tóth, Horváth, Németh, Végh, Balogh.

Néha az ilyen utóihletet erő mássalhangzó és a végső mássalhangzó közé egy magánhangzó szúratik, mi által a' gyökérszó kéttagúvá válik, és már származéknak látszik lenni, p. o. *penyv* = *penyész* = *penész* vagy *penisz*, mellyekben az *sz* a' *v*-nek (vagy a' *h*-nak ezekben *penyhed*, *penyhüszik*) helyén van; *enyv* = *enyek* (a' *k* a' *v*-nek és ezeknek: *enyhed*, *enyheszt*, *h*-jok) helyén van.

Néha az ilyen utóihletnyi mássalhangzó' helyén magánhangzó áll, 's ez is a' gyökeret kéttagúvá tévén, annak csak gyökérvoltát gyanússá teszi, mivel már származéki alakkal bír, p. o. *peny* = *penyv* = *penyü*; *enyv* = *enyü* = *enyű* = *enyő*; *ned* = *nedv* = *nedü*; *ré* = *red* = *redv* = *redü*; *ké* = *kedv* = *kedü*.

Néha a' gyökéralak egy *eleibe tett* mássalhangzó által megváltoztatik, melly előihlet új értelmet nem mindenkor olt a' gyökérbe; néha azonban *gúnyoló*, *alacsonyító*, p. o. illő *fillő*; *irkál* *firkál*; *ingó* *bingó*, *itzeg* *bitzeg*, *itzki* *vitzki*, *izeg* *mozog*, *ireg* *forog*, *elegy* *belegy*, *úzi* *fűzi*, *ihog* *vihog*.

Néha a' gyökér' első betűje elvesz, p. o. ut *fut* *Kr.* *írul* *pirul*, *iros* *piros*, *ende* *monda*.

Néha a' gyökér hátúl kopik; p. o. lap (laposka) = la (laska).

Néha a' gyökér közbül kopik, p. o. orson = oson.

Az *igazi gyökéralakot* meghatározni felette bajos, mikor a' származékában egy vagy más alkotó betűje, könnyebb kimondás, kedvesebb hangzás vagy más ok miatt elvész, kikopik; p. o. *gör* gyökérből leszen *görts* 's ebből *göts*, mellynek igazi gyökere nem *gö*, hanem *gör*. Ha immár egy ilyen származék a' szokás által még valamelly más változást szenved, p. o. ha megfordítatik, mint *göts* = *tsög*, ugy az igazi gyökér' felfedezése még bajosabb. A' ki a' magyarnyelv' tsinjával nem ugyan esméretes, 's nem tudja mi úton módon lett *tsög* *gör*-ből, az katzagná azon állítást, hogy *tsög* *gör*-ből származik. De a' magyar a' *tsög* g-jét d-nek is változtatja, ugy hogy *tsög* = *tsöd*, 's ennek öjét üvé, ugy hogy *tsöd* = *tsüd*; a' *tsöd*-ben a' *gör*nek már tsaz az ö-je van meg, a' *tsüd*-ben már az sints! Hogyan tudja meg immár az ember, hogy *tsüd* szónak eredeti gyökéralakja: *gör*? Az bizony nem könnyű dolog; és sok tudást meg gondolkozást kíván; de ha az ember maga kitanulta is, mással megértetni bajos és írásban közleni igen hosszadalmas.

Az ilyen esetekben, hogy mindjárt által nem látható állítások által az olvasót magamtól el ne idegenítssem, és a' szónyomozástól el ne rettentsem, szükségesnek láttam az ígyen támadott *álgyökereket* sokszor különös igazi gyökerek gyanánt adni elő, megelégedvén, ha a' gondolkozó olvasót az *álgyökér* mellett az eredeti gyökéralakra figyelmeztethettem. Az *álgyökereket* pedig nevezetesen akkor adom igazi gyökerek gyanánt elé, midőn közönségesen igaziak gyanánt tekintetnek, midőn többen különös csoportot képeznek, és midőn számos származékaik miatt különösen nevezeteseek.

Néha különféle viszontagságokat ért származék-szók — ha több taguak is — mint *álgyökerek* említ-

tetnek; mellyért ne vádoljon senki e' részben tudatlansággal, mert tudtommal esik az meg és akaratommal, azon okból, hogy az álgökérnek viszonya az eredetihez annál tisztábban kitessek.

Sok esetben más, őseink által (alighanem tudatlanságból, de ha tudtokkal esett is, a' nyelvemivélődés' néminemű hanyatlásával) a' fonákított, vagy betűátté-
telt szenvedett származékok' álgökerei mintegy *kivonattak*, és eredetiek gyanánt tekintetvén, hol magokra, hol végezetek által neveltetve új szavakká változtattak, p. o. *görből* lett *görbe*, ebből *görbed*; *görbe* betűátté-
tellel *göbre*, és *göbör*; innen *göbörödik*: ezen szavak' álgökere *göb*, melly magára már ma *különös* szó, és
gökere ezeknek: *göbedék*, *göbű* 'stb. Minden bizony-
nyal ilyen úton módon lettek *ger*, *gir*, *gür*, *gur* eredeti gyökéralakokból, mint hangszavakból: *geb*, *gib*, *güb*,
gubb álgökerek, a' honnan p. o. *gebed*, *giberedik*, *gübű*,
gubbad 'stb. Őseink' szokásán indulván — vagy ollykor-
ollykor talán tudatlanságból is — mai napság igen gyak-
ran *vonatnak ki* az álgökerek, és régi eredeti elvesz-
tett, de újra felfedezett, feltámasztott szógyökerek gya-
nánt fitatgattatnak, aligha nem nyelvünk' nemességének
kárára; kivált, hogy némelly ujító, fékezetlen dühében
a' honosított szót is vagy nem esmeri, vagy esmérni
nem akarja, vagy esmeri, de arra nem hajt, 's annak
is álgökérét kivonván, evvel széltire él mint magyar
szóval, mivel önmagát magyarnak tekintvén, nyomorúlt
szókoholását eredeti *magyarnak* véli. Így lett a' deák
cubulus-ból, melly *cubus*-nak a' kitsinyelője a' német
Kübel, a' tót *kabel* 's ezek' valamellyikéből honosítás
által *köböl*; ennek álgökere *köb* kivonatott, hogy je-
lentse a' deák *cubust*. Ha az illyes szókoholást az
egész nemzet helyben hadja: én ellent nem szólhatok,
és kényelemből, melly inkább restségnek mondathatnék,
jobbnak nem létében, talán még magam is élek terem-

ményével; de ám lássa aztán a' nemzet, ha az illyeneket elfogadja, valljon nem lakol-e ezért nyelve' nemesiségének vesztével? —

A' mondottak szerint a' gyökérialak igen sok változáson mehet keresztül, olyannyira, hogy olykor-ollykor végképen is elváltozik. Ha a' gyökérialak' változásait röviden számba vesszük, ezek azok:

- 1) A' gyökér megfordíttatik.
- 2) „ betűáttételt szenved.
- 3) „ elől toldatik meg.
- 4) „ hátul toldatik meg.
- 5) „ elől kopik.
- 6) „ hátul kopik.
- 7) „ közbül kopik.
- 8) „ betűi rokon betűkkel tseréltetnek fel.
- 9) „ betűi húzással tseréltetnek fel.
- 10) „ húzása magánhangzóvá válik.
- 11) „ húzása mássalhangzóvá válik.
- 12) „ húzása elkopik.
- 13) „ húzást nyer.

14) A' származék felényire vagy egészen megfordíttatván, vagy betűáttételt szenvedvén, a' gyökér' betűi egymástól szétszakasztatnak; e' felett:

15) a' származék még egyéb változáson, mint betűtserén, megfordíttatáson, 'stb.-n átesvén, sokszor a' gyökér' eredeti alakjából egy fantsika sem marad; sőt

16) Az illy sok változáson keresztül ment származék kivonatván, az eredeti gyökér' nevét egy álgyökér bitangolja 'stb. 'stb.

Az annyi viszontagságoknak kitett gyökérialakok' igazi költsönös viszonyát, azonságát, rokonságát, különbözőségét megítélni, közöttök a' legeredetibbet meghatározni gyakran nehéz, sőt lehetetlen.

Én a' gyökérialakokat, a' mennyiben mostani esméreteimből kitölt, természeti rokonságoknál fogva rend-

szeres csoportokba összeállítottam, e' rokonságnak megítélésében vezéreltetvén 1) a' gyökerek' eredete, 2) a' gyökerek' és származékaik' érielmének megegyezése, rokonsága, 3) a' betűk' költsönös és a' húzás iránti természeti viszonya, 4) a' gyökerek' grammaticai betse és viszonya által; tekintvén 5) az idegen nyelvek' gyökereivel való rokonságaikat, és mindenkor a' rendszert a' természeti eltéréseknek feláldozván, hogy mentül hivebben találhassam el a' valóságot. A' szokás némelly csoportnak egy szakaszát tökéletesen egy egész gyökérré változtatta, olykor-olykor talán más nemzet' nyelvének sámját követvén, a' mit nevezetesen az *úgy nevezett törvénytelen igéink* gyaníttatnak, mellyek tsak más nyelvek' igéihez képest mondathatnak törvényteleneknek; de tökéletesen megegyezvén magyar nyelvünk' tsínjával, inkább *eredetibbeknek*, mintsem törvényteleneknek neveztetendők. Olyanok p. o. a' közönségesen így kijelenteni szokott gyökerek: *tesz, lesz, eszik, iszik, vesz, visz, hisz* 'stb., mellyeknek *alapalakjok*ul helyesebben véteik nyugvó-betűs alakjok: *té, lé, é, i, vé, vi, hi*, 'stb., minthogy ebben nem tsak a' közönségesen témának vett *sz*-alak, hanem a' *v-, n-, l-, j-, h-, d-* 'stb. -alak is bentfoglaltatik.

Ezen megjegyzésem által azonban a' szokást nem botlasztom, mellyet-illőképen tisztelni mindig kötelességemnek tartottam; tsak az a' megjegyzésem, hogy szónyomozásom közben néha szükségesnek találtam több különös szógyökereket egy *tsaládságba, hadba, csoportba, tsapatba* vagy *seregbe* vonni, mivel így költsönös viszonyjok legtisztábban tetszik ki; p. o. ha *vesz* és *visz* gyökérnek ezen *sz*-alakját és egyszersmind értelmét összehasonlítjuk, a' kettőnek közel rokonságát már sejdíthetjük, mellyre figyelmeztetni más alakjaik még inkább képesek. Ugyan is a' *vevés* a' *vívéssel*, a' *vétel* a' *vitellel* rokonak; valakinek leányát feleségül akár *vegyem* akár *vigyem* (eredetiképen *vedjem, vídjem*) mindig *veje, vője*,

azaz *vevője*, *vivője* leszek. *Venni*, *viinni*, *vonni* és *fogni* igen rokonok; ámbár a' *von* és *fon* gyökérnek nintsen *sz*-alakja, melly a' *vesz*-nek, *vész*-nek megfelel-ne; a' *vonás* *vonyás*nak is mondatik, 's a' *fonás* *fonyás*-nak; továbbá a' *fon* = *fan*, mellyből lehetett a' szokásból kiveszet *fanak*, melly megfordítva még szokásban van, mint: *kanaf*; a' *fonástól* vette nevezetét a' *hagymafentő*; a' *vonásból* lett *hatvan*, *nyoltzvan*, *negyven*, *ötven*, *hetven*, *kilentzven* végezete (lásd Kr. I. Bevezetés X. lap). 'stb.

Reménylem, a' gondolkozó olvasó az ilyen elmélkedések után engem azért meg nem botlaszt, hogy a' közönséges szokás ellen, több gyökerekhez tartozó alakokat egy rendszeres tsapatba szorítok, kivált ha az ilyen összehasonlító szónyomozásnak végtelen hasznát tsak valamennyire is megsejti.

J e g y z é s. Nehogy valaki avval vádolhasson, hogy rendszeresség' vadászásból ez vagy amaz előtte esméretlen gyökéralakot költöttem, szükségesnek véltem a' származékokat bizonyosságul híni; de ne hogy valaki azt mondhassa, hogy a' származékokat is költöttem, szükségesnek tartottam a' szerzőt is megnevezni, kinél a' származékot találtam: ez akár helyes, akár helytelen legyen; mert a' származékok' helyes vagy helytelen voltáról ítéletet tenni, nem tartozik ezen értekezés' megyéjébe. — Mindenek felett pedig arra kérem a' gondolkozó olvasót, ha vagy egy szerzőnek nevével valamelly származékunak és következképen gyökérének *lételét* bizonyítom, ne gondolja azt, hogy avval immár a' szó' helyes voltát is bebizonyítani akarnám; mert noha a' *derék* magyar szerző — legyen az akár ki — tőlem mindenkor il-lőképen tiszteltetik, betsültetik, de a' *magyar nyeloben bírói tekintete nintsen*; mert *annak természetű örökös saját törvényei vannak*, mellyeken túl a' legderékabb szerző is, bár milly nagy nevével jóvá nem tehető *hibát ejt*.

Ha a' gyökerek' grammaticai betsét tekintjük, közöttök mindennemű beszédrészre találunk. Ez arra mu-

tat, hogy az eredeti nyelv, zsenge korában tsupa gyökerekből állott; és mivel ezek nagyobb részint egytaguak, az eredeti nyelv is nagyobbára tsak egytagú szókkal bírt, melly eredeti egyszerűség a' *színai nyelvben* mai napság még feltaláltatik. Ehhez járúl, hogy minden magyar egyszerű végezet egyszersmind vagy most is élő, vagy elvesztett szógyökér; minekokáért az értelmes olvasó nem fogja hibáztatni, hogy a' magyar gyökerekről beszélvén itt-ott vagy egy végezetről is értekezem; sőt inkább azt vetheti vétkül, miért nem szólok minden végezetről, holott minden végezetet volt gyökérnek mondok. Ezen tárgyról azonban már néhány tudós hazafi elég szerentésével értekezett; és a' magyar származékszók, nem egyebek eredetiképen mint ősszók. Már pedig a' végezetek saját erejökön minden rendű rangú beszédrészeknek képzői, mi által bizonyosságot tesznek, hajdani tsupa gyökérkori értékökről, t. i. hogy még végezetekké válások előtt mindenféle beszéd-részek valának.

A' nyelv, kezdetében tsak *indulát-szavakból* (közbevetőkből, felkiáltásokból) állott, mellyek minden szavak között a' legelsőek; ilyenek: *ó, ah, ej, e, na, no, ni, ne, la, usz, sza* 'stb. Némely indulatszó egyszersmind főnév is, p. o. *jaj, innen jajja, jajjad, jajjam, jajjal*.

A' mint az emberek a' természeti hangokat utánozták volna, legelsőbben *főneveket* (magánérthetőket), nevezetesen pedig a' *tulajdonneveket* találták fel, az utánozott hangszó által elnevezvén a' hangot-ejtő dolgot. Ilyenek még ma is: *kakuk, pitypalaty, tsíz, pinty, szesz, pis, lots, pots* 'stb.

A' magyar még ma is él *főnévvel társnév* (melléknév, névsegéd, mássalérthető) gyanánt; p. o. *rész síp*. Midőn pedig egy főnév mellé más főnevet teszünk társnévül, p. o. kőnél *kővebb* Kr., tőknél *tőkebb*, makknál *makkabb* Kr., akkor a' kettőnek értelmét egymáshoz hasonlítja eszünk, és valami tekintetbeni megegyezésöket

meghatározván, egymás mellé való sorolásokat helyben hadja; úgy hogy valahányszor társnévvel élünk, eszünk mindenkor tökéletes ítéletet tesz. E' szerint az emberi ész a' társnevek' feltalálásakor már ítélni tudott, úgy hogy minekelőtte az ember kimondta volna: *réz síp*, már előbb ezen ítéletet tevé: a' *síp réz*.

Ha a' magyar nyelv' társnévi végezeteit tekintjük, azok tsaknem mindnyájan megegyezést, tulajdonítást jelentnek, 's ez által bizonyítják eszünknek ítélő munkásságát a' társnevek' használtatásakor. Így p. o. *pénzes ember*, mintegy annyi mint ember *és* pénz; *bétsi torony*, mintegy annyi mint: torony, *melly Bétsé*; *savanyú* vagy *savanyó bor*, mintegy = bor + savany + *ő* 'stb. Mindezek általláttatják, miért ritkán társnevek a' gyökerek, és olykor is inkább tsak társnévül vett főnevek.

A' magyarnyelvben gyakran a' melly gyökér főnév, az egyszersmind *ige* is, p. o. *varr, dob, tsap, szív, köp, pök, fog, les, tsal, gyak, szeg, tsúsz, nyom, zúz, vág*. Eredetiképen hihetőleg sokkal több főnév volt egyszersmind *ige* is, mintsem ma; legalább a' magyar' ítélés-módja ezt gyaníttatja. Más nemzet ítéletet nem tehet *ige* nélkül; mi magyarokul már ma *igével* is teszünk ítéletet, de eredetibb-képen még ma is *társnévvel* és eredten-eredetiképen *főnévvel* szoktunk tenni, úgy hogy egész munkákat írhatunk minden *ige* nélkül. (Hasonlítsd Gyarmathi Sámuel' Magyar nyelv-mesterét). Más részről a' magyar gyakran *igével* él *társ- vagy főnév* helyett, p. o. *tűröm fű, szeretem ember*; *ötet a' félsz bántja*; *nefelejts, kinints D. F., nebántsvirág*. Ha még a' mellett az *igék*' értelmét, melly szerint tselekvést, szenvedést, lételt, vagy állapotot jelentnek, elgondoljuk, és a' fő- és társnevek' értelméhez hasonlítjuk; úgy sedíthetjük, hogy minden gyökér, melly *ige*, eredetiképen *név* is vala. — A' magyar *gyökér-névmások* nem egyebek neveknél, mellyeknek azért helytartói is lehetnek. Illycnek *ő, te, én* 'stb.

Az előluloljáróul szolgáló gyökök, vagy egyszersmind nevek is, vagy legalább nevekkel rokonok; p. o. *al, el, le, fel, ki, be*. Hihető tehát, hogy eredetiképen mind csak nevek valának. Vagynak a' magyar gyökök közt határozók is, p. o. *ma, tsak, hol*, 's ezek is most igékkel, majd nevekkel rokonok, p. o. *tsak* evvel *tsuk*; *hol* evvel *hely* 'stb.

A' gyökök között végre találatnak *kötőszók* is, p. o. *és, is, es = se, ne, ha, de, vagy* 'stb., mellyek hasonlóképen atyafiasok más beszédrészekkel, p. o. *ha* evvel *ha, há, hé, hó* (a' honnan, mindenha, ollyha, *háború, hében hóban = hében* korban; *vagy* Kr. főnév, ige és kötőszó. Némelly hangszók indulatszavak gyanánt is használtatnak, p. o. *tsitt! pszt!*

Vagynak véges végre gyökök, mellyek magokra ma nem beszédrészek, hanem csak származékaik azok; azért értelmök is homályos, és néha ki sem fejezhető. Ide tartoznak nevezetesen az *ál gyökök*.

A' *szók'* magyar voltának megítéléséről a' debretzeni grammatica 351. és 352. lapja betses észrevételeket tesz, tsak kár, hogy a' példák nem elég szerentsével választattak; mert p. o. az idegennek tartatott: *nyoszolya, matólla, bokréta, rostély, mókus, hernyó, paréj, tsupor, heveder, harang, kutsma, hinár* valóságos magyar szók. Vajha azt bővebben vitéhatnám! Röviden ezeket jegyzem meg: *Magyar a' szó és következésképen a' gyökere is*, hogyha:

- 1) eredetére nézve indulat- vagy hangszó;
- 2) ha alakjára nézve rokon valamelly valóságos magyar gyökértsapattal;
- 3) ha az értelme más magyar gyökök' értelméből meghatározthatatik, megmagyaráztathatik;
- 4) ha grammaticai betse és módosúlhatása a' rokon-eredetű -alakú, és -értelmű gyökerekének megfelel.

Ezen feltételek csak egyetemben adnak bizonyosságot; de így még akkor is adnak, midőn a' kérdésben forgó szó ugyanezen tekintetekből szintolly jól illik más nyelvekbe is. Az egyes feltételek semmi bizonyosságot nem adnak, mert más nyelvben is vannak indulat-, és hangszavak; továbbá a' honosított szavak' néha tökéletesség magyar alakkal bírnak (p. o. *lij*. Erdélyi Társalkodó = *liju* Kr. = *liu* Kr. olyan mint: *szij* = *sziju* = *szivu* = *sziu*; *hij* = *hiju* = *hivu* = *hiu* stb.); az értelme történetesen szíthat valóságos magyar gyökerekéhez 'stb.

A' MAGYAR NYELV'

GYÖKÉRSZAVAL.

TERMÉSZETI RENDSZERBE SZEDETT TSAPÁTOKBAN.

(1)

m			
	né		nen
mi		miv	
		mív	
mü	mű	müv	
		műv	
			mon
mu	mú		mun

(2)

(3)

á	an	am	mamm	nyamm		
	án	ám	mám	nyán	zám	ma
		em	mámm	nyámm		mo
rém	kém	ém				mu
rép		ím		nyim		
		ím		nyím		
				nyünyny		

(4)

ta					tal		tah		
te	té	tev	tesz	tel	ten	tej	teh	ted	tet
		tév	tész	tél	den		(ter)	téd	test
					en			(tegy)	
								(tégy)	
tö	tő								
tü	tű			tol			toh		
					tün				
					tűn				
tu	tú						tuh		
t at				alt	ant	ajt			
tt et	ett	ét	étt	elt	ent	ejt			
	itt	ít			int	jt			
		őt		ölt					
ot	ott	ót	böt	ölt					
				olt					
ut				ólt					
tt				lt					
tat				lat					
tet				let					

(5)				(6)			
	tám						páh
tel	tem	tej	teh	é	el	leh	leh
tél		tej			él	léh	léh
tell					ell		
tő	től	töm			ill	ihl	lih
től	től	tömh			íll		ih
	döm					lő	zih
					oll		pih
							pihh

(7)										
				lál						
le	lé	lev	lesz	lél	len	lej	led	legy	leg	
		lév	lész	lél			léd	légý		
			leszsz							
lő	lő			löl						

(8)										
	z			sz						
a	a'	az		hasz	asz	sza			tza	
	áz			ász		szán				
e'	ez	etz	hetz	esz	sze				tze	szel
	éz		hétz	ész	szé	szégy			szél	széll
			héntz							
	iz			isz				tsi	tzi	szil
	íz									zil
	oz			ösz						
				osz		szó	gó		tzo	
	üz			üsz				tsü		
	űz				szű			tsű		
				husz	usz	szug	gusz		tzu	
				húsz	úsz					
				us						
				laz		szag	gaz		kaz	
				láz			gáz		zák	kász
szélh	szély	szélyly	lész	lész	léz	lézz	gez	gezs		
							géz			
							giz			
							göz			
				lőz			gőz			
								gyosz	koz	kosz
							güz			
							guz			
							gúz			

(9)

eny eng

enyh

ing ingy

(10)

ab

ip ap up app pap

apj

aty

tat tát

(11)

man kan kany kam

kon

(12)

nyáj

ajn agy

any nyany

eny

en

em ém

im ím

in

ün ün .nün

üsz

göm

gönn

göny göny

göly göly

göjj gój

göb

mam mám bany bány nap

elm

mel mej melj mely melyj

mell mejj mellj melly

(13)

e é ev esz al en ej eh ed egy
év esz ell éh éd égy

eb

ebb

ebh

ep

ép

i í iv il

ív

ö ő

ösz

szü

szü

öd

(14)

					ven		ved	
i	iv	isz	iz	il	in	ij	ih	id igy
		ib		ill				vöd

(15)

pi	pisz	pit	pity

(16)

hörb	szörb	zürb
hörp	szörp	

(17)

		zav				
			szap			
			szep			
			sip			
		sziu	síp			szíú
szí	szí	szív	szíp	szil		szíj szig
		szívu	szíp		szín	szíj
		szív	szípp			szíjj
szö			szípp			szíjj
zö		szov	szop			szíju
zü						szíjju
szü	szű	szüv				szíjju
sü						
szu			szup			

(18)

	tsé	tsev	tsév		
tsi	tsí	tsiv	tsív		
tsö	tső	tsöv	tsőv	tsör	
	tzó				
	tsó	tsov	tsóv		
	tzó				
so					
.chü					
tsü	tsű	tsüv	tsűv	tsül	
tzü				tsür	
tsu					tsuj
su					
zsu					

(19) peszsz besz
 pisz bizz
 pősz

ses
 sis zsisz szimm
 süs
 musz pus huty suty tutt butt

szesz
 szisz
 szősz
 szuszsz szusz sus
 sző

(20) vezs
 bezs
 zсіб
 sib
 rib bur
 lib lud lúd
 bib

(21) masz zam
 mesz
 mész
 szam
 szem
 szim
 szöm
 szom
 szomj
 szomny
 szüm
 miz mitz
 muz

tsom
 mösz zom
 mözs
 mös som

(22) szem sem
 szöm söm
 som
 szüm süm
 saj
 aej

(23) mát
 matz
 mitz
 mötz mözs
 mos som

(24) kom köm
 hom
 szon szom

(29)

ör
ör
or
ür
ür

bar
ver
her
hör

töbör
troty torty

(30)

teny

red ter
rét tér tár
terv
terp
telep terep
tereb
terj tarj
terty taraty

tálny
tány
tan
tá
tal
tál

(31)

kur kür kor kör kir
kór kőr
ekr
ker kar
kér kár
kerr krá
karv

(32)

gur gürr gor
gör gőr
rig
gir ger gar
gér gár

(33)

gyur gyür györ
gyúr gyúr
ergy
gyer gar
gér
ér
jer
jér
nyer
ragy
gyar gyár
gyak
gyan
gyal
tyár
jar
jár
nyar

(34)

mór
mir mer
mér

hur
húr

hür hor hör
hór hőr

(35)

hir her har
hér

		(52)			
han	szán	saj	sajd	hutny	lutyj
sajl	sán	sajn	sany	satny	satr
			seny	sanny	tsenev
				senny	senyv
				seny	senyev
sil	sin	sín	sinny	seny	senydev
	zsin		sönny		

méts
metsev
semm
seny

		(53)			
sáp	sápp	sáb	zsáb	serev	herv
			zsebre	zsebre	herv
			zsibr	zsibár	hirv
			sobr	sovár	törp
			zsobr	sopár	horp
			zsubr	sov	torp
				sopor	topp
				sopor	sopr

		(55)			
patz	pótz	köptz	köpts	köbtz	
potz	potz	po's	pos		
putz					

(57)
pinty
ponty
punny

		(58)			
po	pó	pal	pály	pad	pat
		pol	pály		
		pól	pöh		pot
			poh		
			polyh		

(59)
hó
hav
hov

	(60)	(61)	(62)	(63)
ha	hav háv	hó hol hól	hód hold hóld	hav hov
hó	hol hól			hu hú huv huj
hő				hup

(64)

á	ba ha	bá há hé hó	hal	hall
---	----------	----------------------	-----	------

(65)

ku	gém	gát	tsank	man
ab	gám	gats	gants	mant
ag	gány	gants	gánts	
ga	gally	gánts	gálj	galyj
ka	gally	gálj	galj	galyh
ak	galy	galj	galj	
kak	kaly	kaly	kaly	
gob	gél	gel	gel	
bug	gal	gal	gal	
bok	kal	kal	kal	
bók	kol	kol	kol	
pog				
	agy	gajj	gajj	
	ág	gaj	gaj	
	gá	kaj	kaj	
	ká	kaj	kaj	
	ak	ak	ak	
	ab	ab	ab	
	ag	ag	ag	
	ga	ga	ga	
	ka	ka	ka	
	ak	ak	ak	
	kak	kak	kak	
	gob	gob	gob	
	bug	bug	bug	
	bok	bok	bok	
	bók	bók	bók	
	pog	pog	pog	

(66)

dar	tár	tarh	tarj	tál	tály	táj	tabaj
der	ter	ter	tser	tsör	tsör	tsór	
dir	tör	tör	törh	tor	torh	tsór	
dör	dro	ord	ord	tür	tür		
dor							
dür							
dur							

(70)

kup kúp kop kopp köp köpp kip kep kap

kúp

kob

bögy

gibb
bigy
bigyj
bigygy
hidgy

hegy
begyj

(85)

fágy
fal
fil

högy

pity
pityty
fity
fityty

bed
bety
hety
hegy

(84)

nyal
nyel

füty

füg
függ
szügy
szügy
tüng
tsüng
tsügg

szögy

figg

szegy

(83)

nyárs
nyás

kengy

tsing
tsigg
tsimb
tsimp
tzimp
tsip
tsíp

(82)

ned
nedv
medv

pöts
pöts
pötz
pötz

(81)

nyar
nyar
nyarj
nyarj

(71)

ad
ed éd
id jd d t
öd öd
üd

(72)

nap
nep

(73)

pit
pity

(74)

hara
tsara

(80)

nyir
nyir
nyirj
nyirj

hó | ha | fi | fel

(79)

nyer
nyes
nyös

(75)

fil
fül

(76)

fiz
füz

(77)

fe
feh

fi
fiha

pf
pfiha

pi
piha
píba

pfúj

(78)

posz
poszsz

(86)	(87)	(88)	(89)	(90)
hó	ap pa	he	áp záp	tz tza atz
hal hol hól holl	pi pu	pár pál pall		tze etz tzi ötz
				ótz

(91)	(93)
ts	tar
ats	tár tarr tro
ets	tromb
its	dar
öts	der dér
ots	dör dörr
	dörömb
	dor dorr dro
	doromb drömb
	dur durr

(94)	(95)	(96)
fere	brós pros	prés
deré deré dutsa	pros	prós
tere teré téré tré		mar mor mog
tura tru		mur murr

(97)	(98)
iz	bar brá
pisz piszsz pis	nyer
püsz	brí nyir nyír
tüsz tüsszsz	brö
trüsz trüsszsz	nyürr
prüsszsz	bru brú
(ptrsz) ptrüssz ptrüsszsz	gar
trpüssz	gor

(100)	(105)
rás	tsó tsam tsám tsámm
retz	tsem
röst róst	tsöm
rost	

(71)

		köd		kad
		kön		kan
				kán
				kámv
				kánv
kuv	kov	köv		
	kob			káv
kup	kop	köp		kab
				kap
kúp				káp
	kopp			
				kaf
	kóf			
gul				
			gell	
guv				
gub				
	gób			
duh				
duv				
tsumm				
	som	sin		
suh		ső		
suv	süv	söv	siv	
			sip	sap
			tsep	tsap
				tsáp
			kek	
			kék	
szuk	szok		szek	szak
zuk			zek	
sub				
szub				
zub				basz
zubb				bab

(106)

hm hümm üm
hün ün
hünny

| keny

(108)

kan
ken kén
kin

(72)

kun	kuny	kúny	kunny	kunyh	kuhny	kas	kuty	kúty
			gunny	gunyh		vis	vity	
	huny	húny	hunny		huj		szoty	
		súny	sunny	súnny				
szun	szuny	szúny	szunny					
szün								
szűn								
szen								
tsen								
tsin				tsinny	tsih	tsill	tsil	tsits
								tsüts
tsön							szil	tsuts
tsün							szel	
tsűn							sel	
sün							sül	

(101)

			zav
	zér		ziv
zör		zörr	züb
zür	zűr		zub
zur	zúr		
tur			

(109)

	ha	há	haj	hajh
			hejj	
vihi	tsihi	hi	hí	
hotta	hott	ho	hó	
	hü	hű	hűj	
			huj	
			uj	

(110)

karap	kalap
kerep	kelep
köröp	
	kolomp
kip	
kop	kob
kopp	
kóp	
	kub

(111)

zak	sifi	til	tamb
			tonb
páh	loh	kók	
pal			
zsáp	zsák	trizsák	

(92)

tzih	tserh	kah	ku	kusz	kuj	kaun
tsih	tseh	koh	kuv	von	nyef	nyif
u	ru	her	kov	fon	fany	finyj
mio	minny	hr	szük	nyaú	nyiv	nyuv
mió	má	gyaú	szúk	nyáv	ne	virny
nyik	mé	gyev	nya	nyó	nye	birny
nyig	nyek	nyök	nyász	nyö	nyu	berny
tsik	nyeg	nyök	nyörsz	rök	zökk	zsenny
tsik	rik	brek	ker	zökk	zok	
tzik	rikk	brekeke	rek	mek	mok	
vats	rig	reg	rek	mek	mok	
koak	vak	bek	mak	mek	mok	
kovák	vakk	ek	mak	mek	mok	
	koákk	bé		mek	mok	
	kovákk	(kloax) ba		mek	mok	

(99)

babuk	kakuk	kukuk	kak	kukor	kukorék	kukorík	kukorikú	süt	tsirib	pó pój poly pól
babukk	kakukk	kukukk	kuk	kukora	kukurék	kukurík	kukurikú	süs	tsirip	pu puj puly
ban				kikiri	kikerék	kukurik		tsit	tsiripp	
babut	kot kofy	kodáts		tsir	tzer	har	har	tsits	tiri	
huppot	kotkodáts	kodkodáts	pit	tsür		karuk	krák	tsüts	tirih	
kakot	kotskodáts		pity			kárits	kák			hars harsis
				var	kivik	karits	kréts	tzitz	vreb	
kakut	lib máty	pizs		vir	kuvik	ger	ger	tzitztz	pats	hers
baduk	lib	pis	sip	vir	kuvik	gir	gi ig	tzintz	pitypalaty	
		hinny		vér	tsuvik	tsúvik	gör	tsiz	pitypalatyty	
daduk	béb	pip	tsi	burik	bulik	tub		tsíz	pittypalaty	
daduk	bíb	gagy		buruk	buruk	tur	tör	bints		
badák	bib			buruk	burukk			pintz		
badog	kéb uh	retz	réz	rast	kats	káts		pinty		
dank	kíb	huh		rets	gáts	gáts		tzen		
bub	huh	huh		retsts	ketz	gótz		tzin		
puh	huhu	huhu						tzinny		
pupuz								tsere		

(102)

her	tsersz	tser		tsav	fats tsaf tsáf	tsan
				tsep		tsemp
				tsip		tsen
	tsör	tsór	tsörr	tsöp		
	tsor	tsór	tsorr	tsop		
		mór				
	tsür					
	tsur	tsúr	tsurr	tsup		

(103)

	aj				
	ijj				íhh
	ujj	ujju	ujjujuh		joh
	újj				
ha	haj	haja			
	hajj	hajja			
	hej	heje			
		hejje			
	héj				
	héjj				
	huj				
	hujj	hujja			

(104)

		ha				pak
		he				
ihu	ih	hi	hinny	hinyj	nyih	
	vih		vinny	vinyj	vintz	
	tzih	igy	vigy	vigygy	vik	
			vits	vitsts		

(107)

matz	tzutz	kutz		katz	nev	mev
mát	tzutztz		ketztz			möv

(113)

				her	
ör	rör				
		korh	tzorh	hor	
			tzurh	hur	hú

(112)

sik	sük	si	siv	vis	háp	sáp	szep	szip	pisz	pűsz	zöp
sikk		sí	sív		hápp	sip	szepp		piszsz		
sík			süv			sop					
ri	ő	hur	kur			kir	tzir				
rí	iv	húr	kúr								
rij	üv	hurr	kurr								
riv			kurj								
rív			kurh	korh							
rív			kurd								
rib			kurt								
rip				korny							
ripp											

(114)

ba		vel	
be	bé	bel	ben
	bév	bél	
bi		bíl	
bö		böl	öbl öböl blö
bo			
bu			
gu			

(115)

öl	kebel	kebél	kóp	kil
	keleb			

(116)

	aj		
	haj	hajh	
	jaj	jajj	
	vaj	vaj	
		fáj	
ba	bá	baj	ban
			bán gány
			bin
	boj		
			hün hüh
			hün hüh
	buj		bun
pa	paj		pan

(117)

a	á	e	ho	ho
áhé	ámé		ho	hó
aha			ihu	
á			gyuj	juj
a	e		isz	
eh				
ehe	aha		beh	bah
ej	ejj	ej	eny	ény
jé	jeh	jéj		
hé	héj		de	ge
hé	hehj		dej	jetti
he	hé			
veh				
hü	bü	ba		

(118)

bő böj bej

(119)

bo bó bol

bu bú bul

(120)

bu bú buy
búv bán

(121)

áj
á ah áh
o ó oh hoh

(122)

a av asz an ag
áv aszsz ban
el
iv
ő
ó ov ol gon
óv

(123)

á al aly aj
hál all alj ally ajj
bál ál ály áj
báll áll allj állj
el
ő
o ó ol
ól
ül
ull
úl
u ú
úl

(124)

á av ar mar
ár már
mer

(125) (126)

ő el | öl el al

(127)

el elv bel egy egygy egyv vegy
ő öl

(128)

st
ast astt ást
est estt ést
ist
öst tös v. töst
ost
üst tüs v. füst

(129)

e el edgy egygy eggy egy eg jeg
igy ig
íg
ögygy

(130)

gy egy eggy
j igy így ingy
ogy
ugy úgy

(131)

la	laj	lanyh	lank	láng	lágý	lats	lass
le	lej	lenyh	lang	lagy	legy	légy	
lö	lőj		leng	legy	légy		
		loh v. lohm					
		lah v. luhm					

(132)

or	ráv	reny	redü	rodh	rogy		
ro	ré	renyh	réh	rodv	rogygy		
	rév	rin	rih				
	rez	rim					
	rest	rom	rom	roj	roh	rodv	rodh
	röst	ron	ron	rom	roj	roh	rodv
	rosz						
	roszsz						
	ros v. rost						
	ross						
	rosh						
	rosk						
	lust						rokk

(133)

reg	
rég	
rög	rök
	rók
örög	örök
öreg	

(134)

mar	már	mál
mir	mi	
mor	morzs	mozs
		mot
mur	zsurm	

(135)

szá	szán	szám
-----	------	------

(136)

há	hany	han	ham	(hd: haj	hagy)
	hár	hány	hán	hám	
			hen		
hi			hém	(hd: héj	héjj)
		hin	him		
			hím		
		hön			
		hon	hom		

(137)

		bany					baj
		banny					
bo	boz	bony	bön	bon	hom	boly	boj
						bolyh	boh
bu						bojh	

(138)

		al			
	esz		ön	öm	
ö	öszt	ol	on	om	
o	ót	ól			
ü					

(139)

	év
ó	öv
	üv
	üb

(140)

	jeg
	jég

(141)

	eg
	ég

(143)

	hiz
	híz

háj

vaj

(142)

kak	kák
	kék
kik	
kök	
kok	
kük	
kuk	

fe

fez
fesz
fes

(144)

fej

fosz	fol	fon	foj	fogy	fot	fik
fos	foly					kot
	ful					
	fúl					

(145)

dé		deh	deg	dek
		dih		dikh
dö	dő	döl	dön	dőj
	döf	dól	döh	dög
		döly		dögh
				göth
do		doh	dog	goth
dü	dű	düh	düd	
		dűh		
		dűly		
		dűly		
		üh		
du	dú	dud	dug	
	duff			
	dúl			
	dúr			
tu				

(157)

vet ved fed fegy
 ' verd
 vért véd féd
 föld

ő				öl			
				ól			
o	ó	ov	osz	ol			ogy
	óv	ovsz	oszs	ól	ój	ód	

(158)

rav
 ren
 ro ró rov roj hor
 röv rón horh

(159)

j jó jav jóv jóg
 gyó gyol gyon jóg
 ró gyól gyón gyógy

(179)	(180)	ne	(181)
la	na		on no nó
lá	ne		un nu
	ni		

(182)	(183)	(184)
bab	bus	bab man koh
bib bíb	butz	bub kóh
bob		dan kan
bub		

(160)	(164)	(161)
	biz bez	i ih
	bíz bezz	ló
to tó	bék	jó joh
tau		ju jú juh
tav		júh
tov		

(174)

pap	pep	
páp	pép	
papp		kóf

(175)

me
mé
méh

(176)

kasz	haj
gesz	
kor	

(177)

di	div	dij
gyi	gyiv	
zsi		
mo	mó	moh
		mul

ném	huk	gusz	guly
	kuk	kusz	
	kukk		
sut	set	bug	
tsit	süt		
	seny		

(179)

nok	nök	nek	nak
		nék	

(182)

szá	száj	szád	szal	szap	száp	páss
a	aj	áj	ás			
	vák					
vag	vág	vás				
	váj	vás				
	vály	vályly				
val	vál	váll				
völ	vől					

(180)

tsem	
tsim	tzim
tsöm	
tsom	

(181)

kar	
kár	
gór	
tsár	
bur	
hur	put

(183)

pup	bub
púp	búb
bób	bós

(184)

ább	abb	
ébb	ebb	
éb		
eb	bév	
b	bő	
	böv	ből
	böv	ből

(185)

bo	bó	boj	bol
bu	bú	buj	
		búj	buly
		buv	
		búv	
		bub	

(186)

hal	haj
hál	
háll	

(187)	han hany hán hány	haj hagy hán hány	(188)	vó val vel vél ó vó					
(189)	man en	me mé mesz mész men mén mon meny menny mengy	mel med meg megy mög mög megy mög mezgy	(190)	nē ne	en em	(191)	sok s s',s as se es is ös so os	ss ás és ess ias űs
(190)	nē ne	nēm nī nín nín on	me mé mesz mész men mén mon meny menny mengy	(191)	nē ne	en em in ín on	(191)	sok s s',s as se es is ös so os	ss ás és ess ias űs

(192)

mos	más
som	sim
	sím
	sám
	sink
	sík
	sik

(193)

usz		sz	
úsz		isz	mász
	küs		
	küz		
kusz	küsz	kosz	kesz
kúsz		korts	kasz
knriszsz			
			pez
			gyesz
tzuz		tziz	
tzúz			
tsusz	tsosz	tsisz	tsesz
tsúsz	tsós	tsís	tsész
tsuszsz			tsász
	tsódd		
		nyisz	
		ris	

(194)

	kász				
kesz	kész	kés		kez	kéz
kisz					
kösz			köszv	köz	közv

(195)

áts	tsá	tsáv	tsal	álts		tsan
ts	tsé		tsel	zell	zsell	zselly
						tsin
						bin
						tsín
						zsöll

(199)

lek				
	likk			
lök	lökk			
lük	lökk	küll		
lyük		kull	kul	

(200)

hök	hökk	hók	höök
hok		hók	
	hükk		
	gyökk		
tsek	tsekk		
tsök	tsökk		
	tsükk		

(201)

nyag	nyak	mak	kam	
nyeg	nyek			
		mok	kom	kon
		mók		gon
				kun
				kún

(261)

kob
tsó
tsub
tsubb
sup
tzup
tzupp
zupp

(260)

gagg	gigg	güg
geg	gig	gug
geg	gig	güg
geg	gig	gug
geg	gig	güg
geg	gig	gug
geg	gig	güg

(203)

an
on
un
ún

(196)

	tsa		tsal	tsall	tsally	tsaly	tsaj	saj
les			tsel	tsell	tsél			
			tsill			tsily		sill
	tso	tsó	tsol		tsól	tsoly		
			kal	kull				sikk
				fill				
				füll				
ents			tsan					
ints			tsen	tsem	tsém			sen
			tsin	tsiny		tzin		
						tzora		
			tsih					

(197)

der tser ber bell
dr
tsur

(198)

ton tson bon bén benn

(202)

vak
pak
kab bak bakk bag
bits bik big
bökö bökö bökö bög bög fig
bökö bökö bökö bög bökö pötk
buk búk bukk bog

(204)

vág
gesz gyen
ig irg ikr ibr ibor
okr
üg
ugr ugar ugor ubor bubor
rug rúg

(206)

kak
kuk kukk
kan
ban
san sal
son
sun

(205)

tell tzel tzé tzed
tzöl
tzod
tull tzul tzutz tzud

(208)

tsat tsajt tsajh
sas
tzaf

(209)

lets letsts
lits
löts
lots lotsts lonts
luts lust

(210)

mats máts martz
mets
mots morts

(211)

kotsts köts kast kást

(212)

dots dants dots

(213)

tzintz dsinds

(214)

kam
gam gal
lam
lom

(215)

tsats tsáts
tsáv
tsev
tsiv
vöts

(207)

ko
gu guí kuv
hu guv
ots
tsu tsú tsuf tsuh

fid fik
kud
gugg gúg
tsod
tsud

(216)

fejft fest fets fetsts fretsts fertz
fits
föst föts fötsts
fost
füst futs

(217)

bonts banyny
üst tints tents as
üst ets asz

(218)

szaty szetyty
szity szityty
szoty szotyty
szüty tüss tüssz
gyüssz gyüssz

(219)

laty
 lety letyty letyv
 lity
 löty
 loty lotyty lóty

(220)

tegy
 tigy
 tögy
 tot togy
 tüt tüty
 tut tuty tyuty

(221)

bur
 ferm
 forr fór forty forrty
 var varr

(222)

varty varaty varty
 karaty karatyty
 kuruty kurutyty

(223)

kety ketyty
 kity
 kot koty kotyty kóty
 korty
 kutyty

(224)

fety
 fity fityty
 füty fütyty ütyty

(225)

moty
 muty

(227)

korf
 kotyf
 kotyv

(226)

raty
 réty
 rityy
 rotyy
 rütyy
 ruty

(228)

pör
 pörz
 pörs
 sörp
 ports
 portz
 vortz
 pár
 parázs
 parás
 paré's
 serp
 sertis
 sertz
 pertz
 pörtz
 pörtz
 pötz
 petz
 pétz
 petztz
 peisz
 pedz
 bartz
 vartz
 vatz
 vaty
 petz
 pétz
 petztz
 peisz
 pedz
 pítz

(258)

fé
 fu fú
 bu
 sza
 szu szú szuv szul szuh
 szúv szúl szúh
 su

259)

hab
 pelyp lepp eb beb heb hebb reb
 selyp selp
 hób rób

(229)

			betz	
tzók				
koz			ketz	katz
koz				
kolt				
kót	götz	gitz		katak
kóts				katt
kots				
	dötz		detz	
	dötztz		detztz	

dütz

ham mah máh har hal hab háb saj had hat

her ber ver heb seb het

(230)

hir hír híj hírh hírh

moh

hób lob

hur bur pur

(231)

durtz	torz	törzs	hertz	hartz
	borz	börz	berz	bartz
	bors	böstör	bel	barz
	bótzér	bösztor	beszter	
	pótzér		pezter	
puzdor			pezder	
puzdra			péter	
			pert	
			perd	

(267)

	hab	habs	habzs
	háb	haps	
	hib		
ev	eb	ep	pep
	kub		

(268)

	bá					
	tsá					tsuh
	sa	sá				
				sáv	sáb	sáh
	si					

(274)

		záb				
	báb	láb	lább	láp		
				lep		
				láp	vép	
				lip		
	lob					

(232)

		höz	böz			
			boz			
bo			bosz	boszs	boj	
bu	bú		busz	búz	buj	bugy
			buz	buzz	búj	bugygy
			zub			bugyj

(233)

pan	nap	náp				
pen	peny	penyv	penyü	penyh	penh	
penisz						
penész	penyész					
pin						
pinész						
pil						
pilisz						
pilisz						
polyh						

(234)

pezs	perzs					
pes	pess	pesh	pesk	petyh	petyty	tesp
pis					tsitsts	
pös						
pos	poss	posh	posv			
pozs						

(235)

	bezs				
pizs	bizs	zsib	zsibb	zsiv	viszk
mözs					
	bozs				

(236)

han
hemzs

(263)

sámb		
zsámb		
	zsemly	
	semly	selym
zsomb		

(265)

sepp	seph
sipp	
söpp	
süpp	
supp	

(270)

ar	or	ór
	orr	
	orj	órj
	orly	
	orny	
	ornny	
	orm	órm
	ormm	
	orom	
	horom	
hamar	homor	
marh		
marj		
mar	mor	

(278)

röf	röf
röf	röf

(277)

kaff	kaff
kiff	kiff

(276)

hipp	hipp
hop	hopp

(266)

	háp		
ep	hep	hép	hepp
			hipp
			hibb
	höp		höb
			hopp
	hup		hupp

(285)

tsat	tsatt
tset	tsett
tsit	tsitt
tsöt	tsötörtök
	tsütt

(237)

ir	il	ill isl üll kall koll kull mill lell lill					
		lul	lull tzill				
lés	léts		tsell tsill	tsilly	tsirr		
	lóts		tsüll				
	bel	bell	barl	bar			
	bil	bill	béll	béjj	bélyly	bély	
bó	böl		ból	bób	billy		
	pel		peléh	pléh		pelh	pehel
	pely				pelyhe	pelyh	pehely
	pej					pejh	pehej
	pil	pill	pili		pilhe		
		pisl			pihe	pih	
		pisol			pölyhe		
		piss			pöjhe		
		sip				poh	
		füll					
	vil	vill					

(238)

bád
bágy

(244)

ho ló lov loh
lú

| vehem vehm memh |

(251)

| lants tsints
lents tsint
lints

(255)

potz
sut sutt suts szusz putz pútz
gótz góts góg sod
gotz gótz góts góg sod
kotz kutz kusz
tzik

(241)

		kös		ké		kaz
		köss		gesz		kasz
	kos	kös		kes		kas
		kötz		kets		
			tzek	ketz		
				két		
	kütt			(kedd)		
		kitt		kett		
tuk	tok	köt	kit	ket	kat	
		tök		tek	tak	
		tökk			tajk	
				teg	tag	
				(ték ?)		
				gyék		

(242)
vit hat

(245)

	hák	hákk	harák
	káh		
	kah		
ke	keh		
	köh	köhh	hök
	koh		
	kuh		

(247)

	kes	kés
sik	kis	kís
	kös	köv
sük		

(279)

			pa	
	bef		paf	
			pif	
böff	böf	pöf	pöff	
		pof		
büff	büf	püf		
	buf	puf	puff	pu

(243)

	kav		
ke			
kö	kó	köv	köl
		köv	
ko	kov	koh	
	kü		
	kuv		

(252)

bets	tsets	tséts		betz
fits	tsits		tzitz	
		tsöts		
		tsüts	tsüts	
tsut	tsuts	tsúts	tzutz	tzútz

(262)

dad	dád	gajd	gagy	gagygy	galagy
död	déd		gögy	góg	
	dőd		gügy	gyügy	
dud			gugy		

(247)

				pity			
			köp				
pukk				pilk			
			pök	pik		pák	
		fog				fag	
			fök	fik	fek	fak	
	ük	ok	fök	ik		ak	
ku	kü	ko	kö	ki	ke	ka	k
kú	kű		kó	kí	ké	ká	
	küv			kiv			
				kiv	kév		
kul	kül		köl	kil	kel	kal	
	kúl		kól	kíl	kél		
	küll				kell	kall	
kuj			køj			kaj	
kuly			köly		kely		
kun							
kur							
kut							
			göd		bed		

(248)

ka							
	kev	kes	kess	kesh	kets	tsek	sek
ik	kis	kiss			kits	tsik	szik
						tsök	tsig
ük	küs	küss			küts		tzig

(284)

bat			
bet			
bit		fity	
böt	böty		
bot			
büt	büty	füty	
but	buty		fur

(285)

		deb	bed
	döbb	döb	böd
tob	dobb	dob	bod
			bud

(249)

	tsak tsák								
	tseg tsek		tzek						
big	tsig tsik tsikk	sik sikk							
rig	tsok								
	tsuk tsukk								
	gats kats katts	kaláts kall	kal kl kly kj k						
	kots kóts kolts	kólts	kol						
	guts kuts kúts kults	kutts	kuk						

(251)

	kajf								
	kal kall								
	kel kell kél								
	köll kölly								
	ken kén kény kem kém								
	kész								
ko	ké ked kedü kedv	kegy keg							
	ék	kéj							
	kev kév								
	kid kigy								
ki	kí kij kij								
ik	ík kin kín kiny	kim kím							
	kisz kiesz								
	kiv kív								
kő		köny kögy							
	kön								
		kügy							
		gang							
neg	ged géd	gegy gyegy							
	gid								
	göd göd	gögy gög	gyöny gyöngy						
		gügy gúgy	görnny görnny						
	díd								
	dölf dölyf								

kíp	kép	képp		ped	pen	peny
-----	-----	------	--	-----	-----	------

	ép	épp		pip	píp
ip	íp	ipp		püp	

(256)

				zek	
				ik	ek
				ík	ék
<hr/>					
putz	potz	pőtz		betz	patz
		pőtz		petz	
		pöts			
	büsz		bisz		
			pisz		
	tzüv	tzöv			

(257)

				tseg	
			tzik		
			tzikk		
		zök		zek	zak
		zökk			
zug		szög	szig	zeg	szag
szuk	szok	szök	szik	szeg	szak
				szek	
	szob			szék	szab
				szel	
			kis	szél	
			kits	kés	
züts		zöts		szets	szats
szüty					sás

(280)

				rap	
	reb	ebr	rep	repp	reps
rif	riv	rivv	rib	rip	ripp
röf				röp	röpp
	rob	robb	rop	ropp	romp

(264)

sa	sá					saj	segg
					rész		
					rés		
	sé	sely	slej		sér	sej	segg
		sély			sérv	'sej	
		sélyly			sérh		
			silj		sir		
so					sír		
					sor		
					tsor		
		sül	súly	sülj			
		sűl	sűly				
			sűlly				
su			suly			suj	
			sűly				
			sully			sujj	
szu	szú						

(269)

							pall
							parl
							parr
	pur	rüp	por		pir	per	par
							apr
							pad
				pöny			pan
			pór	pór		pér	pár
	purv		porv				
	purh		porh				paráh
				hór			bar
						bér	
						zsér	
						szer	szar
							szár
			tor				sár
			tór				tar
			tsor				tal
tsur			tsór	tsór			
			tsór				
			gór				
			kór				

(310)

in il id idv
ün ül üd üdv

(312)

hagy hágy hál
had hadgy
aj ad ád nád

(319)

ra ri rih
ro rü rüh rüh
dóbr

(272)

bur bür bor bür
pur pür por pör
púzs vör

(311)

ev ö ő
ül ü ü

(314)

öl lö löv
ősz öly
szó ül

(281)

patz

pas

tsáp tsapp tsap pats
tsép tsepp tsep pets
tsöp pöts
tsöp pots
tsup putstaps táps pam
tepsz pem pen

(273)

				dál	dar	dan			
				dál		dán			
				dall					ded
						én			
						in			did
						dín			
						dín			
	dó			dön	dönny	dömm			död
				don					
						dünny	dünyj		
du		duz		dun				duh	dud
		duzz	dútz	dunn	dunny	dunyj			dúd

(291)

t	tá	tal	taly	tan	tany	taib	tasz		
ti		til		tin	bin				
				tün	tún			tusz	túsz
									tud

(290)

	fo	fó						foj	foh	
u	fu	fú	fuv	fusz	ful	fún		fuj		fud
			fúv	szuf	fúl	fún		fúj		
					full					
					fur					

(288)

				hib					
	hi			hiv					hid
	hü	hű		hüv		hül		húj	
				hűv		hüll			
						hüly			

(322)

	vég	végh
ik		

(A' 275-dik tábla' folytatása.)

ász paj
tsab

fész

bints
bits
vits
pisz
pig
bit

tsib
tsip
tsíp

hots

bot

bugy
buty
huty

(298)

ró	rö			
ro	rö	ri		
		ir		
	vör	pir	vir	ver
		pír	vír	vér
			virr	verr
				verd
	vörh	pirk		verg
		pirh		verh
				vérh
				vérm
		pirv		berv
		bíbor		
bor	bíbor		bébor	bár

(320)

mul	múl
mes	
meg	mög
meg	még
	mét

(321)

ill	ilj	ilij	ily
	oly	olly	oly
	milj	milij	mily
	melj	melij	mely

(299)

fal

fál

fen	fed	fedd
feny	fegy	fegyd

(286)

öt tö tő töv tön
 üt tü tú түv
 tu

	tse	v.	tsad	tsar	tsal	tsaj			
	tse	v.	tset	tser		tse			
tzih	tsi						tsöl	tzöl	köl
	tso	v.	tsot						kol
tus	tsu	v.	tsut					tzul	

da v. dar dal daj dudaj
 de v. der del gyel jel l
 gyegy jegy
 reg

(287)

					gyar	gyan	
					gyer	gyán	
		del	der	gerj	gyér	gyen	
		dél	dér				
		dell			gyor		
gyü	gyű	gvül					
		gyül					
gyu	gyú	gyul			gyur	gyuj	
		gyúl				gyúj	
		gyull					

(292)

	gyop	gyöp		gyep	gyap	
tsup	tsop	tsöp	tsip	tsep	tsap	
sup		söp		sep		
				szep	szap	záp
					zap	
					paz	
tup	top	töp		tep		
	topp	töpp				
	kop	köp				
	pot			pet		
			tsit			
		pött		vet		
		hött				
		hökk				

(294)

von	fon	fony					
vá	van	fan	kan				
ved	veg	vég					
věj							
vé	ven	fen					
ve	vó	vel	vez.				
	vész	vész	vez.				
	vev	vév					
	vid	vigy	v'igy				
	vih						
	vü	vü					
	vin						
	visz	vis	víz	víz	víz		
	viszsz	viszsz	víz	víz	víz		

áz

ez

izz

öz

öz

űsz

nesz

szen

szén

szenj

szenyny

szenny

szeny

szin

szín

(300)

fe	fé				fel	fen	fej
	fí	fév	féb	pév	fer		
fő	fő	föv			föl	fön	
		föv			fól		
					föll		
					főr		
					fös		
fü	fú						
hü							

(313)

di	dí	diu	dév	disz	dij
			div	dísz	d'j
dü			dív		
gyö	győ				
zi			ziv		

(314)

dug		dög		deg	dag	
					dág	
					dák	
					ták	
gyük		gyök			gyak	
	gyolk		gyilk		gyalk	
			dilk			

(316)

			híz			
			hiz			
hi		hiv	hisz	hin	hij	hih
		hív	isz			hid
hü	hű	häv				higy
		hűv				

(323)

	har					
ar	ár	árv	arb			
	ír			bir	bér	
				bil	bír	bit
or	ór	orv	orb		bíl	
ol	ól					
ur	úr					

(315)

(326)

	hiu				tzó	
hi	hiv	hij	hid		tsav	
	hív	híj			tsáv	tsám v. tsámp
	hivu			tső	tsev	
					sav	saj
				so	só	sov

(A' 317-dik tábla' folytatása.)

hán	an	haz	ház	hajsz hatz	tzih
hen	en	hez	hezz héz	hejsz	
hén	enn				
eny					
heny					
peny					
hon	ön	höz	híz		
hón	on	hoz	hoz	hojsz	
honn	onn	höz	hoz		
hony	önn ü ü				
lonny	onn u				
honn	nn	huz	húz busz húsz	bus hús tsu	tsüh tzüh
bunn					

(318)

ba	bá		bab	kap	basz		basz	bas
		báv	báb	kúp	bász			
		gyáv	káb	kámp				
			táb					
			tsáb					
	bé							
bi			bib		bisz			
					bisz			
		böv			pisz			
					bösz			bős
					bössz			böts
bo	bó		bob	kop	bosz	hoz	bozs	bos
			kób	kóp		bóz		
			gób					
bü	bű	büv			büsz	büz		
		bűv			bűsz	bűz		
		bűvv			bűszh	bűzh		
			kub		busz	buz	puzs	pus
						búz		
-	-	-	-	-	-	-	-	-
bal	baly	bar	ban	bam	baj	bah	bad	
bál		bár	bán	bám	báj	vah	vad	
balh	galyh	var						
bel		ger						
bil		bir		bim				
		gir		pim				
		gírh						
	böly	bör	bön				böd	höt
		bőr						
		gör						
bol	boly	bor	bon	bom	boj	boh	bod	
ból								
bolh	golyh							
		bür					büd	
		bűr					büd	
		bur					bud	put
		kur					gud	

(334)

özv	röv	tsön	szok	tag	rab	sólj	saj
nyüst	ren	tsen	szök	reim	neim	sóly	tu
	zár	tíl		ébr	ébr	öbr	ba
	zav		zsám	tám	abr	éber	bá
sal		sim		gyám			báty
sil			zer	vár	teny	tok	zab
	tim	tím	ves				
	tem	tüd	hug	meny	nap	un	
	tov	ar	zöld	on			
	sü	sü	hüg	má			
		süv	zsól	né			

(332)

ta	tas	tar	dár	üst	gim	gaty	fár
tá		tár	dávar	ezüst	gim	gagy	
		tavar	dávor	fánt	tzim	göb	gub
borbát	bátor	tábor	der	him	fang	gób	guly
	bár		dever	hím	fang	mal	magy
			dévér	kuk	liszt		muzsd
			dorb		mázs		lantz
		tor					lontz
		tór					
		tivor					
zimbor	szimbor	tobor	dobor	lutz	lutz	lúz	
		tombér	dombér	mar	medgy	luza	
		tomb	domb	mcr	megy	medd	
	tom	túr		malh	megy	mez	
		túr		málh	met	mez	
		turba		lom	metz	mesz	
				veszt	mez		mélt
	ráv		udór	vak		vir	
ró	ral		udvar				

(A' 334-dik tábla' folytatása.)

(335)

al	bum	at
bat	bál	bek
bak	bod	tzök
bod	tsar	tser
bód	tsor	
tser	em	bárzs
tsér		
bontz	gal	gán
gitz	gerzs	bád
föd	gúly	hab
gut		
gutt	har	han
jau	kap	káp
java	kuk	muly
mum	kel	majtz
póz	koszt	tütt
lész	kum	üst
kuv	nyás	
omb	pam	
ser	selly	pin
put	turb	patz
szód	púzs	bús
szingy	rem	
vetr	vet	ves
		tátt

329)

gar
kér

(327)

rés

rész

raj
rés

szer

ser

sór

sör

szőr

szor

(328)

a	á	ar	ár	árr	arj				
r	er	ér	nyer	nyér	mér				
ri	ir	ír	nyír	zsír	zsír	tsír	tsír		
	or								
	ür								

(336)

t	te	té	ten	
			tenn	
ti			tij	

(337)

ti	tí	tiv	tin
			tinn
tü			

(325)

kak	ipr	pity
-----	-----	------

szar	sar	rez
	sár	
	ser	

tzir	szir	
tzirm	szirm	
tzírom	szírom	
	szíron	
	szírony	
	szírny	

sor
soor
sóf

ord	kor	morty
ord	korm	
korom	korom	tsorv

tzur	szur
tzurm	szurm
mutz	mursz

(338)

en	én
enn	énn
eny	ény

(339)

mi	mí	miv	mia
			minn
mü			mün

(340)

ö	öv	ön
		önn
ü		ün

*) A' magyar nyelvben az igék' hajtogatásának alapját teszi a' határozatlan alakú jelentő mód' jelen idejének harmadik személye, mely nyelvészeink által pusztán egyszerű gyökérnek lenni állítatik, úgy hogy abba tsupán csak a' szokás által oltatott volna a' harmadik személy' képzete. De ha elgondoljuk, hogy szoros törvényű nyelvünk az igék' ragasztásában a' többi személyt, valamint a' harmadikat is, más alakban és időben tisztán jelenti ki; sejdítenünk kell, hogy a' jeientő mód' jelenidejének egyes harmadik személyéről sem felejtkezett el. Részemről azt hiszem, hogy az ilyen ige-gyökök: lő, fő, nő vagy nyő, jó, győ, szó, lé (= lesz), vé (= vesz), té (= tesz), hí (= hij, vagy székelyesen: hivu), szí (székelyesen: szivu), ví, rí, fű (= fül), sű (= sül) hű (= hisz), fú vagy fő (= fuj), bú, gyú (= gyul), vá (= van), 'stb. nem tsupasz gyökök, hanem összetettek a' mássalhangzóból, mely valamely rövid utómagánhangzóval egyetemben (vagy a' nélkül is?) tulajdonképen az eredeti tsupasz gyökér: névszerint lő (fonákja öl), fe, ni vagy nyi, i vagy j, sző (fonákja ősz), le, ve, te, hi, szí (fonákja isz), vi (fonákja iv = í), ri, fü, sü, hü, fu vagy fo, bu, gyu, va 'stb. és ő-ből, vagy annak helytartó tserebetűjéből é, í, ű, ú, ó, á-ből, melynek nyugvóbetűje (a' betűk' rokonságának táblája szerint) különbkülönbféle mássalhangzóvá fejlődvén ki, támadnak ezen ige-gyökök' többi alakjai, úgy, hogy p. o. té = t + é azaz ő =; tev = t = ev azaz öv (= ő); tesz vagy tész = t + esz vagy ősz (= ő); ten = t + en azaz ön (= ő); tej = t + ej azaz öj (= ő); teh = t + eh azaz öh (= ő); ted = t + ed azaz öd (= ő) 'stb.

Szintúgy sejdítem az ő-t a' magyar nyelv' tsínja szerint elváltoztatva a' többtagú, helytelenül úgy nevezett rendhagyó vagy törvénytelen íkes igék' képzőjében: p. o. aluvó vagy alvó; aluszik vagy alszik; alunni vagy aludni; — esküvő vagy esküő, esküszik vagy eszeszik vagy eskülszik (melly alakban kétféle nyugvóbetű mozdult meg egyszerre), esküllő; eskünni vagy esküdni; — ilyen: alkudik, tselekszik, gyanakszik, szélhűszik, vénhűszik, munkálkoszik, 's más g, k, h, j, n, ny, r, t-be végződő törzsökökből lett íkes ige.

Sejdtém továbbá az *ő*-t az ilyen igékben : kever, kavar, tsavar, zavar 'stb., mellyeknek igazi gyökerei úgy látszik : *ker, kar, tsar, zar* ; azokhoz *ő* járúlván *v*-s alakjában (= *öv*) és a 'gyökér' magánhangzója szerint elváltoztatva — mint *av, ev* — lehettek előbb *kerev, karav, tsarav, zarav*, már ma szokása fogyott igék, mellyekből áttétel által lettek a' maság divatozó : kever, kavar, tsavar, zavar igék. *Tsafarban* az *ő*-ben még nyugvó, az *öv*- vagy *av*-ban már megmozdult, a' *tsavar*-ban a' középhe vetődött *v* az előhaladó átalakodásnál fogva *f*-fé változtatik, és a' *fatsarban* épen a' szó' elejére kerekedik : mind e' három esetben gyökéralkotó betű nevet bitangol.

Kívánván a' magyar nyelv' valóságos alkatjával megismerkedni, hiában kerestem annak leírását az eddigi magyar nyelvészek' könyveiben, mert mindegyikben néhány megkedvelt, előre jónak ítélt képzetre találtam, mellyek nem a' magyar nyelv' természetéből, hanem a' nyelvész' fejéből eredtek, 's a' magyar nyelvre tsak fogattak. E' miatt magam elszánva, a' nyelvet magát kérdeztem meg, — részrehajlás nélkül egyenlően megbetsülvén minden író' írása módját ; és tsupán tsak önnön magából hasonlítottam össze a' nyelvet, nem ragadtatván el az írók' véleményei által. Az illy három hónapi iparomnak gyümöltse e' jelen munka, melly természet szerint tökéletlen ; nevezetesen más nyelvészeknek sem helyes, sem helytelen véleményeit nem foglalja magába. Keresse tehát az értelmes olvasó ezeket a' maga helyén, hasonlítsa az itt találtatókhoz, és *hidjen kiki a' mit maga jobbnak tart*. Hihetőleg az *ő* gyökérről is más nyelvészek hűebben értekeznek, ezeket tehát ide hasonlítani jó lesz.

Sajtóhibák.

<i>lap.</i>	<i>sor.</i>		<i>olvasd.</i>
20	— 11	felülről, alattamos —	alattomos
22	— 4	alulról, feledékenység után:	nem pedig
28	— 4	fel. — lehetne — —	tehetne
32	— 5	al. — zsámja — —	sámja
33	— 3	fel. — jó — — —	jó
36	— 5	al. — részse — —	része
44	— 15	al. — vannak — —	vannak
45	— 6	fel. — liphest — —	liphesz
45	— 7	fel. — kérheszik —	kérkeszik
—	—	— balha vagy bolhapor- hár — a', elmaradjon, <i>pohár</i> pedig álló betűvel képzeltessék.	
49	— 3	fel. — érlelmenek —	értelmének
121	— 9	fel. — jeientő —	jelentő
—	— 14	al. — tev = t = ev —	tev = t + ev.
122	— 10	al. — magából —	magával.

A betűknek a 'húzással való' és költőies rökenségek' táblája.

